NAGYERCSEI

THOLDALAGI MIHÁLY

ÉLETE ÉS TÖRTÉNETI SZEREPLÉSE

(SZÜLETETT 1580 TÁJÁN, MEGHALT 1642-BEN)

IRTA

ARDAY PÁL

KOLOZSVÁR
STIEF JENŐ ÉS TÁRSA KÖNYVSAJTÓJA
1910

NAGYERCSEI

THOLDALAGI MIHÁLY

ÉLETE ÉS TÖRTÉNETI SZEREPLÉSE

(SZÜLETETT 1580 TÁJÁN, MEGHALT 1642-BEN)

IRTA

ARDAY PÁL

KOLOZSVÁR

STIEF JENŐ ÉS TÁRSA KÖNYVSAJTÓJA

1910

I.

Tholdalagi Mihály kora, származása. A Tholdalagi családtörténet nehéz kérdései.

Az önálló, nemzeti fejedelemség megalapítása után negyven esztendővel, Báthory Kristóf halála bekövetkezvén, Erdélyország bizalma a harmadik Báthoryt, Zsigmondot emeli trónra . . . . Nagyon rossz emléket hagyott maga után. Uralma az erdélyi fejedelemség százötven éves történetének legsötétebb, legzavarosabb korszaka. *Pragmatikus* megirására mind a mai napig senkisem vállalkozott.

Bocskaynak kellett eljönnie, hogy a fenekestől felforgatott khaoszban rendet teremtsen. Azért, hogy a magyar történelem XVII-ik századát méltóképen vezesse be a bécsi béke oklevelének arany szavaival.

Szelleme magas röptét nem birta követni két utóda. Egyik önmagával tehetetlen öreg. A másik nemtörődöm, erőszakos, élvsóvár ifjú.

De a harmadik! Bocskay örökségének romjain egy csapásra felépítette *Erdély aranykorát* A beszterczebányai országgyűlés, a nikolsburgi, bécsi, pozsonyi békekötések után még egy nagynevű örökös, a második Rákóczy ül Erdély fejedelmi trónján. Linczben diktál békét a gyülölt Habsburgoknak. Hatalma érzetében egy világháború befejező kongresszusára nem megy el minden hívás ellenére sem. Aztán vége van e daliás, szép időknek, sok, sok időkre, mindörökre.

* * *

Körülbelül hat évtized változatos eseményeire czéloztam pár sorral. A férfiu, akinek élettörténetét leirom, ennek a kornak világában élt, mozgott. Nevezetesebb politikai szereplése Bethlen Gábor és I Rákóczy György idejére esik. De már mint ifjú előbb is híven szolgálta kardjával hazáját. Munkássága három irányu. Higgadt, szerencséskezű diplomata, jó katona, becsületes, munkás tollu történetiró.

Neve nagyercsei Tholdalagi Mihály. Családja egyike Erdély régi, történeti szerepet játszó családainak. Tősgyökeres torda-

megyei birtokos. A XIII. sz. végén szerzi meg Toldalag birtokát[1] Maros-Torda vármegyében. Innen írja nevét.

Genealogiája jórészben nyilt kérdés. Egészen a tizenhatodik század utolsó tizedéig csak hézagosan tudunk róla. Családi levéltáruk[2] rendkivűl szegényes fényt vet a múltra. Állítólagos őseik, *Szenege* és *Csetnek* után[3] ismerjük Szenege fiának Ivánnak, unokájának Gábornak, dédunokájának Pálnak nevét.[4] Ezentúl a genealogiai lánczolat folytonosságát pár éven keresztűl pontosan még nem látjuk. A következő *Tholdalagira*[5] első Lajos királyunk egyik bizonyáglevelében akadunk rá.

Itt úgy jön elő, mint „*Sikesd*" unokája. Ki volt atyja? E kérdésre nagy bizonyossággal következtethetünk egy másik fennmaradt történeti emlékünkből.[6]

Erzsébet ifjabb királyné ugyanis 1380-ban elrendeli a kolozsmonostori konventnek, hogy Szentiványi Miklós utódait, kiket László erdélyi vajda elűzött, — a felségsértésben ártatlanoknak találtatván, — Szentivány[7] nevű birtokukba ismét vezessék be. A beiktatáskor *Tholdalagi Péter* fia *János* mint szomszéd birtokos szerepel. A két okírat kelte közt három év különbség van. Semmi okunk nincs arra, hogy Tholdalagi Pétert el ne fogadhassuk a Süküsd fiának. De a további összeköttetés ezzel meg is szakad.

Meddig éltek, kik voltak közvetlen leszármazottaik, nem tudjuk. *Tholdalagi Lukács* a család következő férfitagja, kinek emléke fennmaradt.[8] Fiai: *András*, kit 1436-ban Losonczi Dezső szentkirályi Bolgár Miklós özvegyéhez küld, mint bizalmas emberét, hogy kérje meg tőle tartozását.[9] Ugyancsak egy másik Bolgárnak, Lászlónak, Kerellői Pál elleni perében szerepel 12 évvel későbben, mint választott bíró.[10] *Miklós*, kit Szentiványi Jakab, László és a székely alispán Emőkei Miklós „némely emberei" megöltek[11] s ezért *Tholdalagi Márta*,[12] a Szentiványi Jakab neje a maga „Zamilrésze" nevű toldalagi részjószágát a megölt vérdíjában testvérének *Andrásnak* adományozta.[13] Miklós tehát már 1446-ban halott.

---

1 A Századok 1887. évfolyamához csatolt „Jelentés"-e Szabó Károlynak a radnótfájai Tholdalagi levéltárról 76. l.
2 Jelenleg az Erdélyi Nemzeti Múzeumban.
3 Századok i. h. 76. l.
4 Genealogiai Fűzetek 1910. évf. 3. l.
5 Századok i. h. 77. l. „Tholdaladi János".
6 Székely Oklevéltár V. k. 2–3. l.
7 Iklód-Szent-Ivány, Szolnok-Dobokában.
8 Századok i. h. 80. l.
9 U. o. 80. l.
10 Teleki oklevéltár I. 544. l.
11 Századok i. h. 79. l.
12 Kinek volt leánya, nem tudjuk.
13 Századok i. h. 79. l.

András 1456-ban Toldalag szabad birtoklására V. László királytól beleegyező adomány levelet nyer.[1] Ugy látszik, késő vénséget ért meg. Már felnőtt fiai vannak: *Pál*,[2] *Benedek*, ki 1497 május 29-én mint királyi ember szerepel.[3] Két év mulva ismételten megbizza Ulászló királyunk ilyen küldetéssel.[4] *Balázs* kanczelláriai jegyző, kinek felesége kapudi Köntes Orsolya.[5] Andás két leánya közűl egyik *Margit*, másik *Zsófia*, a későbbi varczai Vajda Mihályné.[6] Ismerjük még e korból *Tholdalagi Tamás* nevét, ki 1446-ban Torda megye szolgabirája[7] s 1453-ban királyi ember; továbbá *Bálintot*, ki 1491-ben szintén királyi ember.[8]

Királyi megbizásokból, adományozásokból láthatjuk, hogy a család a XV. században igen jó hirnévnek, nagy tekintélynek örvendett. Birtokaik voltak *Toldalagon* kivűl *Körtvélykapuban*,[9] a Torda vármegyei *Sárpatak*, a kolozsi *Teke*, *Lúdvég*, *Erked*, *Akna*, *Péntek* és *Oláh-Szamosfalva* helységekben.[10]

Legkimagaslóbb alak közülök *Balázs mester*, a kanczelláriai jegyző, kinek nagy szerepe van családja emelésében. Mátyás királyunknak is kedves embere volt.[11]

Tholdalagi András 1467-ben még él,[12] de 1471 okt. 26-án már mint „néhai"-t említi egyik oklevél. Ugyanekkor Bándi Benedek császári jegyző, a székelyházi[13] paulinusok perjele Mikesi Benedek kérelmére hitelesen kiadja a kolostorban lévő eredetiről a megboldogult végrendeletét.[14] Ebben Tholdalagi részjószágát, négy telken kivűl, az erdélyi szentkirályi klastromban levő Remete-Szent-Pál rendi szerzeteseknek hagyja. Igy parancsolja meg Mátyás király 1473-ben a gyulafejérvári káptalannak, hogy az említett szerzeteseket igtassa be jogos tulajdonukba.[15]

Leánya Zsófia azonban ellent mondott. Perlekedésre kerűlt a dolog. Végre ő és férje, Varczai Illés fia úgy egyeztek ki 1478-ban a paulinusokkal, hogy Toldalag határában levő halastavak és malomhelyök harmadrészét, míg élnek a szentkirályi kolostornak engedték. De haláluk után, ha gyermekeik nem maradnának, Told-

---

1 Erdélyi Történelmi Adatok I. 221. l.
2 Századok i. h. 78. l.
3 Teleki oklevéltár II. 220. l
4 Teleki oklt. II. 264 l.
5 Századok i. h. 84. l.
6 Századok i. h. 84. l.
7 Teleki oklt. II. 26—27. l. — Teleki J. Hunyadiak kora X. 397. l.
8 Teleki oklt. II. 417. l.
9 Századok i. h. 80. l.
10 M. oklt. 81. l.
11 Századok i. h. 81. l.
12 U. ott.
13 Marosszentkirály (M.-Torda m.) egyik neve.
14 Székely oklt. III. 91. l.
15 U. o. I. 218. l.

alagon, Torda megyében, Faragón és Morácson, Doboka- s Ercsén Kolozs vármegyében fekvő részjószágaik is a szentkirályi kolostorra szálljanak s azokat rokonaik csak 200 forinttal válthassák magukhoz.[1]

Az ezeket magában foglaló oklevél birtoktörténeti szempontból nagyon nevezetes. Itt találkozunk először *Ercsével* a Tholdalagi familia birtokai között, mely faluról egyik águk előnevét irja. Mikor kaphatták, arra még eddigelé nem sikerült okleveles bizonyítékot szereznünk. Azt sem tudjuk, melyik Tholdalagi mikor nevezte magát először „ercsei"-nek! A Tholdalagi család másik ága a Doboka megyei Nagy-Iklódról irja előnevét „*iklódi*"-nak. Nagy kérdés itt is, kicsoda? mikor először?

Vázlatosan, amennyire össze tudtam állítani,[2] közöltem eddig a család tagjainak névsorát a XIV. és XV. századból, de kiválasztani közülök: kik voltak az „*iklódiak*", kik az „*ercsei*"-ek? nem tudom. Nem is könnyű dolog arra a kérdésre megfelelni: Mikor szakadt a familia kétfelé?

Családtörténeti irodalmunk határozott választ nem is próbál reá adni. Kemény, Mike kézirati genealogiája mindenesetre messzebb felviszi az iklódiak törzsfáját, mint Kővári László,[3] ki csak egyszerűen kettéválasztja a két ágat egymástól, hozzászólás nélkül. De mindezeknél tovább megy Nagy Iván akkor, midőn a XV. század végétől számítja a külön szakadást. Azonban nincsen igazsága, ez feltétlenül előbbi keletű. Hiszen már 1380-ban az iklódi Szentiványi-család Iklód-Szentiványon történt birtok beigtatásakor Tholdalagi *Péter* fia *János*, mint szomszéd birtokos említtetik. Hogy kerül ide? S ha már ott van, lehet-e annál valami természetesebbet még csak gondolni is, minthogy ez az iklódi Tholdalagiaknak bizonyára valamelyik őse! Tudom nem teljes bizonyíték, de ki tud még csak ilyet is felmutatni ellenvéleménye támogatására! Azt hiszem senki. Igy, bár megállapítani nem is tudjuk pontosan a különválás időpontját, azonban mindenesetre sokkal korábbinak tartjuk, mint fentebb említett néhai tudós genealogusunk.[4]

A Tholdalagiak nem a legszebb egyetértésben élhettek szerzeteseikkel. Folytonosan perlekednek, kifogásokat emelnek egymás ellen, csereberélgetik jószágrészeiket. Így 1535-ből maradt fenn a szentkirályi perjel, Vécsei Antal bizonyságlevele, melynek tanusága szerint Tholdalagi *Mihály Barabás* fia s testvére *Zsófia* és annak férje Borbátvizi János nagy-ercsei jobbágytelkeik felét elcserélték a szentkirályi kolostor Toldalagon levő halastavának feléért.[5]

---

[1] Székely oklt. III. 101. l.
[2] Ezt még senki sem tette eddig ilyen részletesen az irodalomban.
[3] Erdély nevezetesebb családai. 236. l.
[4] Nagy Iván: Magyarország családai XI. 148. l.
[5] Székely oklt. III. 256. l.

A nagyercsei részjószág azonban nemsokára visszakerült Tholdalagi kézre. Izabella királyné halála előtt egy évvel Tholdalagi *András* és *Balázsnak* adományozta.[1] Mint egy későbbi hiteles átiratból tudjuk, a beiktatás ellentmondás nélkül meg is történt.[2] Ez a *Tholdalagi Balázs* közelebbről érdekel bennünket. Báthory Kristóf alatt mint Görgényvár kapitánya említtetik,[3] 1584-ben még él[4] s 1586 ápr. 21-én éjjel a rablók ölik meg.[5] Ez a Tholdalagi Balázs volt nagyercsei *Tholdalagi Mihálynak*, a portai követnek és emlékírónak édesatyja. Legalább ezt tartják annak régibb történetíróink.[6] Közönségesen *Gáltői, vagy másképen Tholdalagi Balázsnak* említik.

Nézzük, mennyit fogadhatunk el ez állításból? Mindenekelőtt legpontosabban utánna jártunk annak, csakugyan *Balázs* volt e neve a *Mihály* szülőatyjának. Azonban hiába kutattuk a levéltárak sárgult, poros okmányait. Azokból egyetlen egy esetben sem láttuk igazolva. De ha ezen túltéve magunkat a Kemény és Mike[7] feljegyzéseinek teljes hitelt adunk és elfogadjuk Balázst a Mihály atyjának: még mindig dilemma előtt állunk. Hogy kerül neve elé a „gáltői" előnév, mikor fia világosan „*ercsei*"-nek írja magát? Nincs semmi okunk azt hinni, hogy talán ezt ő tenné először, hiszen ercsei birtokuk legalább is XV. századi keletű, ha nem előbbi. Atyját miért hivnák *gáltőinek* és egy esetben sem „*ercsei*"-nek? Valóban érthetetlen s még inkább csodálatos, hogy ebbe egyszerűen belenyugodtak történetíróink. Hiszen igaz, hogy családneveink a XIII—XVI. században még nem jegeczesednek ki határozott alakban s csak a XVII. század eleje hoz erre nézve bizonyos megállapodást. Igaz, hogy az előneveket még sokkal későbben is a legképtelenebb változatokban használják, úgy, amint éppen az író tetszésének jól esik. De mégis, ha kissé gondolkozunk, megtekintjük a Tholdalagi név okleveles előfordulását a XVI. század folyamán, lehetetlen, hogy abba bizonyos rendszert ne vegyünk észre.

Mert melyik korban szerepel is csak a *Gáltői, máskép Tholdalagi* elnevezés? Kizárólag a XVI-ik században. Legelőször 1514-ben egyszer s 1515-ben kétszer: *Barnabas de Tholdalag alias de Gáltheov.*" Ugyancsak 1515-ben: *Benedictus aut*

---

[1] Székely oklt. III. 315. l.
[2] Történelmi Tár 1888. 101 l.
[3] Székely oklt. IV. 67. l.
[4] Kemény József kézirati gyűjteményéből tudom. (Lapszámatlan széljegyzet a Misc. között.)
[5] Századok i. h. 85. l.
[6] Gr. Kemény, Mike, gr. Mikó stb.
[7] Mi ugyan ismét kifogásolható, mert Mike egy helyen Th. Balázs vagy Barnabásnak írja. Pedig kettő van; egy Barnabás 1520 táján szerepel, de előbb meghal, mint sem Mihály atyja lehetne.

Barnabás[1] *de Gáltheov, alias de Tholdalag.*" Még egy-két oklevélben jön elő a század végén: *„Blasius de Tholdalag alias de Gáltheov"*.[2]

A névből magából semmit nem következtethetünk. Nem azért, mert a helységneveket felváltva használják a keresztnév után. Nem lehet azt következtetnünk semmiképpen, hogy egy Tholdalagi elment Gáltőre lakni és mivel ott birtokos volt, egyszer-máskor azért írták nevét „Gáltői"-nek is. Vagy ha igen, akkor éppen úgy megáll az a feltevés: egy Gáltői ment Toldalagra lakni és innen írta nevét Gáltői vagy másképen Tholdalaginak. Ha ezek bármelyike valóságban meg is történt volna, miért nem szerepel későbben emlékeinkben? Egyszerűen, mert eljött onnan lakni ez illető család? Vagy talán éppen annak az egy embernek szakadt magva? Találgatni lehet, de ez alapra rendszert, vázat adni az eseményeknek, semmiképen. Ami pedig legfőbb, ebből még mind nem következik az, hogy Tholdalagi Mihály egy akár Tholdalagi-Gáltői, akár Gáltői-Tholdalagi Balázs fia lett volna!

Hogy e zavaros kérdésben tisztán láthassunk, először is külön kell választanunk egymástól a Tholdalagi és Gáltői családneveket és sajnálattal kell megemlítenünk, hogy utóbbiról Nagy Iván három sorban, Kővári egyáltalán nem emlékszik meg, holott Mikénél[3] az anyag nagy részben egybegyüjtve áll.

Most aztán idézünk egy 1568-ban kelt Tholdalagi András részére írt evocatoriát[4] a gáltői zálogos portiók ügyében. Ebből a levélből sokat, úgyszólván mindent láthatunk.

Az 1515 körűl élt Gáltői másképen Tholdalagi Benedek fia András jő elő itt és vele kapcsolatban Gáltői György, Balázs, Gáspár, Gábor stb. A Tholdalagi és Gáltői család összekeveredéséről van itt szó, nem egyébről. Ezt pedig már jóval előbb láthatjuk,[5] mikor egy Gáltői Benedeknek, talán éppen annak, ki 1515 körűl szerepel, neje Tholdalagi Zófia. A család egyik ága tehát összeházasodott a gáltői Gáltői családdal. Itt ezek révén birtokokra tettek szert s így nevezték őket felváltva itt-ott a gáltői Tholdalagiaknak, vagy a Tholdalagiaknak, kik gáltőiek.

Ezen az alapon már teljesen megérthetjük a fentebbi kérdést. Igy megokolt az egész dolog. A XVII. századtól kezdve pedig azért nem találunk gáltői Tholdalagiakra, mert ettől kezdve a családi összeköttetés megszakadt.[6]

---

[1] Teleki oklt. II. kötet. 342. l.
[2] Tholdalagi levéltár.
[3] Coll. Gen. II. k. Gr. Kemény: Stemmatographia. II. 15.
[4] Erd. Nemz. Múz. Bánffy levéltár. Helységekre vonatkozó íratok között.
[5] Rupp Jakab III. 234. l.
[6] Későbben, az 1600-as években ugyan ismét összeházasodtak, de ezt már figyelmen kivül hagyhatjuk.

Most csak azt kell még eldöntenünk, hogy a Tholdalagi család melyik ága volt a Gáltőiekkel családi összeköttetésben? *Ez az ág az iklódi Tholdalagi ág volt.* Ezt nem vették észre történetíróink. Innen származott az a téves hit, hogy Gáltői, másképen Tholdalagi Balázs volt a nagyercsei Tholdalagi Mihály atyja.

Bizonyítékom erre a következő: Először is az ercsei Tholdalagiak között 1568-ban Andrást nem ismerünk, tehát így az ercseiek közül senki sem lehetett a Gáltői Benedek fia. Ellenben, ha megnézzük a losonczi Bánffy család levéltárába rokonság folytán beolvadt iklódi Tholdalagi levéltárt, azt fogjuk látni számtalan okíratból, hogy a család igazi feje ez időben iklódi Tholdalagi András, kinek emlékét egész csomó családi és birtokügyi levél tartotta fenn számunkra. Tholdalagon is volt többek között udvarháza, de birtokai inkább Szolnok-Dobokában feküdtek.[1]

Végeredményül kimondhatjuk tehát, hogy az ercsei Tholdalagiak a gáltői Gáltői családdal közvetlen összeköttetésben az 1500-as évek derekán nem voltak. Igy *minden „Gáltői vagy máskép Tholdalagi" név alatt kizárólag iklódi Tholdalagit kell értenünk. Tholdalagi Mihály atyját ezek között tehát nem kereshetjük.* De igenis az ercsei Tholdalagiak között. Ha igaz Mikének és Keménynek az az állítása, hogy Tholdalagi atyját Balázsnak hívták: akkor *ercsei Tholdalagi Balázs nevére feltétlenül rá kell akadnunk történeti emlékeinkben.* Ez az okoskodás vezetett, midőn hozzákezdtem nevét okmányokban keresgetni.

Ugyancsak a Tholdalagiak levéltárában ráakadtam egy 1581. pör leírására,[2] melyben Jónás Györgyné, Porkoláb Borbála, illyei Csuka András ercsei Tholdalagi Balázsnál zálogban levő jobbágyát perlette. Azután több helyen[3] megleltem még az ercsei Tholdalagi Balázs nevét, de minden esetben csak 1586 előtt; világos bizonyságául annak, hogy ő volt a Báthory Zsigmond alatt rablók által megölt Tholdalagi Balázs.[4]

Egyik okmányban — birtokperben — érdekesen szerepelnek együtt mint fejedelmi kiküldöttek Gáltövi, másképp Tholdalagi Balázs és ercsei Tholdalagi Balázs.[5] E körülmény világosan mutatja, hogy az első nem más, mint az eddig Tholdalagi atyjának hitt iklódi Tholdalagi vagy másképp Gáltövi Balázs; a másik pedig az általam kimutatott igazi atyja, nagyercsei Tholdalagi Balázs.

---

[1] Bánffy levéltár.
[2] Erd. Nemz. Múz. ltr.
[3] Tholdalagi leveltár.
[4] Századok i. h. 85. l.
[5] Bánffy levéltár. Községi íratok.

II.

Tholdalagi Mihály gyermekkora, ifjusága, családi élete, férfikora, halála.

Nagyercsei Tholdalagi Balázsnak két felesége volt. Első Bólyai Catharina.[1] Második dobokai Bessenyei Borbála.[2] Ettől született valószínűleg legidősebb fia János,[3] egy leánya Erzsébet, a későbbi Kemény Györgyné[4] és legkisebb gyermeke nagyercsei Tholdalagi Mihály...

Életéről, különösen fiatalságáról nagyon keveset tud történetirodalmunk. Ezelőtt ötvennégy évvel megírta Mikó Imre gr., hogy: „születéséről az illető családi levéltárban adat nincs, hazai történetíróink sem emlékeznek felőle".[5]

Nagyon igazat mondott. 1887-ben még egyszer bepillantott a Tholdalagi-levéltárba Magyar Történelmi Társulatunk legjobbjainak árgus szeme.[6] Mindhiába! Továbbra is teljes sötétségben maradtunk a nagy kérdést illetőleg. Azóta bekerült a levéltár az Erd. Nemz. Múzeumba. De mint az előtt nem volt benne semmi fontosabb emlék ide vonatkozólag, úgy azóta sem került bele.[7]

Tholdalagi Mihályra meglett férfikoráig alig van egy-két adatunk. Szerencsére ezek közűl egyik olyan, a miből a kora világát figyelembe véve, körűltekintéssel megállapíthatjuk születési évét. Ezt az adatot, Mike Sándor tartotta fenn.[8] Nem más, mint hogy Tholdalagi Mihálynak első gyermeke 1606. decz. 3-án született.

A legtermészetesebben következik ebből, hogy ugyanazon év tavaszán házasodott. Azt az időpontot, midőn etájban az erdélyi nemes ifjak rendesen nősültek, középszámítással a 25-ik évre tehetjük.[9] Most már, ha Tholdalaginak házassága után nem is született

---

[1] Kemény: Stemmatographia II. köt.

[2] Nem valószínű, mint többen hiszik, hogy a berczeli Bess. csal. származott volna.

[3] Századok i. h. 85 l.

[4] Mike: Collectio Genealog. 742 l.

[5] Erd. Tört. Adatok. I. 221 lap.

[6] Radnótfáján Szabó K., Szádeczky L., Deák F., Koncz J. ld. Századok 1887. Jelentés.

[7] Hol vannak? Jó lenne tudni! Vagy elpusztultak az akkori idők zavarában (legvalószínűbb, hogy elégett!) vagy valahol a rokon Huszár, Mihálcz. Kemény, Somkereki, Stephán, Petki, Harinai-Farkas, Bessenyei-féle levéltárakban lappanganak! A Losonczi Bánffy lev. tárban iklódi Th. levelek vannak!

[8] Megerősíti Petrichevich Horvát Kozma naplója. Mike is innen tudja valószínűleg.

[9] Előbb is ugyan néha egy-két évvel. mint több példa bizonyítja.

tüstént gyereke, az okoskodásunkba így esetleg becsúszandó hibát kipótolja, amivel előbb házasodhatott meg.[1]

Visszaszámítva tehát 1606-tól huszonöt évet, 1580-at kapunk. *Nagyon valószínű, hogy ez év körűl született Tholdalagi Mihály.* Megerősíti e hitünket még egy körűlmény. Mint tudjuk édesatyját Balázst 1586. áprilisában rablók megölték. Világos tehát, hogy 1587-en túl semmiesetre sem születhetett fia, hanem csak azelőtt. Minden jel arra mutat, hogy ez az időpont a *Bethlen Gábor születése tájára esik.*

Nagyercsén születhetett. Itt tölthette gyermekéveit, itt tanulta a betűvetés mesterségét. Szerető szülei körében, vidáman telhettek napjai. De nem sokáig. Báthory Istvan halála évének egyik tavaszi reggelén árvaságra ébredt. Gyilkos kezek kioltották atyja életét. Ez év fordulópontot jelentett életében. Özvegy édes anyja Bessenyei Borbála gyámsága alatt növekedett tovább. Tanulmányairól nem tudunk semmit. Nem lehetetlen, hogy külföldön is megfordúlt önképzés czéljából.

A fejedelem, Báthory Zsigmond jóakarattal viseltetett családjuk iránt. Legalább is erre mutat az a rendelete, hogy a megölt Tholdalagi Balázs javait az ország hatóságai kerestessék fel és adják át fiának Jánosnak.[2] János jóval idősebb bátyja volt Mihályunknak, ki még úgy hat év körűli gyermek lehetett.

Hogy a későbbi években mennyire segítette őket Báthory, arra nézve nincs adatunk.

Tholdalaginak gyermekkora elég zavaros időre esett. Mint serdűlt ifjú élte át az 1595. nagy politikai vérengzést, a mezőkeresztesi csata kudarczát, Zsigmond lemondását, neje rövid uralmát. Majd tanúja volt a magával is meghasonlott fejedelem ide-oda kapkodásainak, Báthory Endre nem hosszú, de annál gyászosabb végű uralmának s a Básta és Mihály vajda által teremtett országos inségnek.

Fogékony, erős nemzeti érzésű, fiatal lelkével a felzúdult nemzeti ellenzék közé lépett. Ő is megsokalta a nyomorúságok telített poharát. Csak az alkalmat várta, hogy kardjával szolgálhassa nemzete ügyét. Az alkalom nemsokára meg is érkezett.

Az ifjú Székely Mózes vállalta magára hazája megmentését. Tholdalaghi Mihály minden gondolkozás nélkül felajánlotta neki szolgálatát s hozzá csatlakozott. Titkos postája lesz Székelynek Borbély Györgyhöz, meg másokhoz.[3] Ettől kezdve örökös fegy-

---

[1] Ugy értem ezt, tegyük fel 1604-ben már megnősült, de csak két év múlva született gyereke feleségének. Ezt a két évet kipótolja az a két év, amivel esetleg előbb t. i. 23 éves korában házasodhatott meg. Hiba még sem lesz számításunkban.

[2] Századok i. h. 85—86. l.

[3] Lázár Míklós kézirata az Erd. Nemz. Múz. levéltárában.

verzaj vette körül. A forgandó szerencse hol segítette, hol cserbenhagyta derék szabadsághősünket.

Mikor szólíthatták el szülőhelyéről a haza bajai, nem tudhatjuk. De bizonyos, hogy a viszontagságos idők hamar menekülni kényszerítették.

Átérezte sorsát lelke teljes erejével a különben is komoly gondolkozású ifjú. Nemcsak magáét, de hazájáét is. Annál inkább, mivel már 20—22 éves korában székely főtiszti hivatalt viselt. Az Orbai szék vice királybírája [1] volt s már csak ezért is elég gond nehezedett vállaira.

1600-ban Székely Mózesékkel ő is menekül Erdélyből. Két évvel későbben titkon visszajön, ismét csatlakozik a nemzeti párthoz. De nem szerencséjére. Elfogják [2] s midőn halálra akarták fogságából kivinni, kezességen szabadúl meg csak. Talán épen későbbi felesége könyörög érette.[3] De fejét és javait kell lekötnie, hogy többet Székelyhez nem csatlakozik.[4]

Sokkal nagyobb volt hazaszeretete, mint sem meg tudja tartani szükségszülte fogadalmát. Hű fegyvertársa már a következő évben Székelynek, midőn utolsó nagy csatájára készül. Ott van a brassai papirmalom mellett, elszántan, vitézül küzd, látja barátját elesni. A túlerő fogságba ejti.[5] Szószegése miatt kegyelemre nem sok reménye lehet.

A fogságba esettek szabadulásáért Sennyei Pongrácz könyörög Bástának. De ő kérlelhetetlen marad. Csak egy pillanat választja el őket a haláltól. A „fogarasi kapitány is Joannes Fridericus báró a Rapak in Prum et Vigles capitaneus és a fogarasi zászlótartó Franciscus Gál igen törekedtenek Bástának az foglyokért, ugyanynyira, hogy végre aztán, mikor Kolozsvárról Básta mense áprili ment volna, anno 1604, őket Básta elbocsátotta.“[6]

A brassai csatavesztést követő év tavaszán megnyílik Tholdalagi börtönének ajtaja. Tiz hónapos fogsága után immár új életet kezdhetett.

---

[1] Thaly Kálmán: Történeti kalászok. 7. l.

[2] Prot. Deus ad aux. 1602. 60. l. Kővári u.

[3] Thaly: Tört. Kal. 4. Petrichevich Horváth Kozma irja önéletrajzában Tholdalagi Miháiyról: „hogy a mint hallottam a Mihály vajda és Básta György kóborlásakori időtájban fogságba esett és midőn halálra akarták volna a fogságból kivinni a nagyanyám, néhai Mihálcz Erzsébet, a gelenczei néhai Mihálcz Miklós leánya (iktári Bethlen Istvánnak, a Bethlen Gábor öcscsének eljegyzett mátkája volt, de annak veszett hire menvén, noha nem volt igaz) megmentette a haláltól és megkérte magának“. Horváth az elfogatás idejét közelebbről nem határozza meg.

[4] Prot. Deus ad aux. 1602. 60. l.

[5] Szamosközi IV. 201—2. Bethlen F. V. 410. l.

[6] Szamosközi. IV. 202. l.

Lassankint lecsillapodtak az országos viharok is, mindenki meghajolt Bocskai trónfoglalása előtt.

Az ifjú Tholdalagi most visszatér sok nehéz napot látott ercsei birtokukra. Édes anyja időközben elhalt; mikor? — nem tudjuk.

Kiszabadulása után viseli-e még alkirálybirói hivatalát, arra sem maradt fenn adatunk.

De ha nem is viselte tovább, egy emléket hozott magával Orbai székből. Nem hivatalosat, nem papirosra, de szivébe írva. A gelenczei Mihálcz Erzsébet előtte felejthetetlen képe volt ez emlék.

Kétséget kizárólag hivatalos útasításai közben fordúlhatott meg először Gelenczén a Mihálczok, e régi erdélyi tősgyökeres székely származású család ősi fészkén. Az akkortájt élő földesúrnak, Mihálcz Miklósnak, feleségétől, Pernyeszi Borbálától született legkisebb leánya, Erzsébet mélyebb érzelmeket keltett szivében. A zavaros idők nem tudták kiverni fejéből.

Hazatérte után házasságra gondolt, hogy végre magának nyugalmas otthont teremtsen.

Elment, megkérte Mihálcz Erzsébetet feleségűl. Erzsébetnek közben kérője akadt, Iktári Bethlen István, a későbbi fejedelem testvéröccse. Horváth Kozmától tudjuk azt is, hogy vele rövid idő alatt jegyet váltott. De a házasságból még sem lett semmi. Szerette-é a lány, vagy nem? örök titok.

Bethlennek egy nap veszett hirét vitték Gelenczére. Azt, hogy elesett valahol, nyoma veszett. Pedig igaz sem volt.

De Erzsébet a helyett, hogy Bethlen István sorsa felett sokat bánkódott volna, az épen e tájban Básta fogságába kerűlt fiatal Tholdalagi kiszabadulásáért törte magát s érte közbe is járt, ha hihetünk Horváth Kozma elbeszélésének.

E regényes epizódból annyi mindenesetre valónak látszik, hogy közöttük már a brassai csata előtt közös megegyezés történt a jövőre nézve.

Igy aztán, mikor 1604, vagy 1605-ben valamikor Tholdalagi mint kérő jelent meg Gelenczén: Erzsébet szűlői, ismervén leányuk érzelmét, nem sokat gondolkoztak a neki adandó válaszon. Jegyet váltottak. Az esküvő sem késett sokáig. 1606. év tavaszán keltek egybe valószínűleg.

Most aztán teljesen ismeretlen időszak következik az új házasok életében. Egy decennium, miről úgyszólván alig tudunk valamit.

Az ifjú pár lakadalmát feltétlenűl Gelenczén, a szülők házánál ülte meg. De nagy kérdés hova mentek azután? Ott maradtak továbbra is, avagy Ercsére vitte-e haza Mihály ifjú nejét! Hogy

osztozkodtak meg atyjuk vagyonán?! Az végrendeletet váratlan halála miatt úgy sem hagyhatott. Hanem valószínűleg anyjuk halálakor, vagy valamivel utána kelt a gyermekek egymás közötti osztálylevele. De ezt sem ismerjük.

Azt hisszük, a XVII. század elején uralkodó nagy zavarokban atyja örökségét nem egykönnyen kaphatta kézbe. Házassága után Gelenczén maradtak gazdag neje birtokán. Itt éltek visszavonulva a világ zajától.

Házasságukon valósággal Isten áldása volt. Egymás után születtek gyerekei.[1] Legelsőben *Borbála*, a későbbi Petrichevich Horváth Miklósné,[2] majd *Judit*, kinek két ura is volt Angyalosi István, Bodoni György. *Kata* Jankó Boldizsárné, *Erzsébet*, 1642-ben még hajadon, majd Kövér Mihályhoz megy feleségül. *Krisztinát* Keresztúri István veszi nőül, *Mihály* a Huszár familiát lánczolja családjához rokoni kötelékkel (felesége Huszár Margit lesz). *Klára* előbb Sárdi Zsigmond, utóbb Kálnoki János hitvese. *Zsuzsánna*, ki első férje Orbis Ferencz halála után Literáti Mihály oldalán éli le hátralevő napjait és végül *Anna*, Tóth János hitestársa.

Boldog családi életüket bizonyára kevéssé érintette a gyakori trónváltozás. Legalább Rákóczy Zsigmondé és Báthory Gáboré nem. De a következő fejedelemválasztás elhatározó lett Tholdalagi további élettörténetére.

Bethlen Gábor egyike volt legjobb ismerőseinek. A szomorú napokban ismerték, szerették meg egymást. Akkor, midőn mindketten teljes erejükből, hazájuk javán munkálkodtak.

Sok küzdelem, sanyaruság után végre tiszta lett a politikai láthatár. A fegyverzaj elmult, a harcok emlékét a hősök szívökbe zárva temették el. Kiki haladt tovább a gondviselés által neki kijelölt úton.

Bethlen Gábor útja fejedelmi trónhoz vezetett. Mikor elfoglalta, a multra vetett egy pillantást. Kiválogatta emlékeiből azokat, kiket méltóknak tartott arra, hogy fejedelmi udvara körében éljenek, környezetének fényét emeljék, bölcs tanácsaikkal a közügynek szolgáljanak . . .

E névsorban ott volt Tholdalagi Mihály neve is. Annak a Tholdalaginak neve, ki megelégedetten, boldogan élt Orbai szék kicsiny falujában. Ki nem törődött a körülötte történt dolgokkal, minden perczét Istenáldotta családi életének szentelte. Nem volt semmi vágya, semmi óhaja . . . úgy akarta letölteni életét csendes, nyugodt szívbeli boldogságban . . .

---

[1] Tholdalagi, ki unitárius vallásu volt, neje kedvéért kitért katholikusnak. Ebben a hitben neveltettek összes gyermekei is. De Mihály fia későbben református lett.

[2] Nagy Iván hibásan írja *Boldizsárnak* két izben is.

De ember tervez, Isten végez. Tholdalagi bizonyosan nem örvendett nagyon Bethlen hívó szózatának, mely egy paradicsom közepéből ragadta ki. Mindazonáltal engedelmeskedett annak, kit rajongásig szeretett.

Arról kellett most gondoskodnia, hogy közelebb legyen a fejedelmi udvarhoz. E törekvése ösztönözte bizonyosan akkor, midőn visszaszerzi Ercsében atyja örökét; berendezi udvarházát. Maga nem költözik oda. Tiszttartója által igazgattatja.

Családja Gelenczén marad. Ő fejedelme rendelkezésére áll. Örökös járás-kelés ezután élete. Bethlen Gábornak, ki észreveszi fényes diplomácziai képességeit s becsülni tudja komoly mérsékletét; állandó követe lesz, hol a portára, hol magyarországi ügyekben. Alig van év, amelyikben itthol találnánk a hazában. A kelettel és nyugattal való érintkezés lépten-nyomon új meg új cselekvési kört szab neki; fejedelmétől új meg új megbizásokat kap.

Eleintén, küldetéseiből megtérve, örömmel siet Gelenczére, felesége ölelő karjai közé. Igy az 1622. év végén is ott tölti szabadidejét. Egy oklevélben ekkortájban *„Gelenczén lakozó“*-nak írja magát.[1] De a nyugalmat nem sokáig élvezi. Újabb dolgok újra elszólítják. Igy megy ez folyton-folyvást, nagy fejedelme haláláig.

Túléli a legszebb férfikorában elhunyt Bethlen Gábort. Tanácsa, szolgálata nélkülözhetetlen lesz a halála után bekövetkezett zavarokban. Brandenburgi Katalin, Bethlen István kapkodásai közepette, ő szilárdan áll az események középpontjában; az alkudozások, békekötések szövevényes világát leginkább ő képviseli az utókor előtt.

Mint Bethlen teremtményét, a nagynevü fejedelem örökét, Rákóczy is megbecsüli. Az ő hivatala nem változik trónfoglalása után. Tholdalagi marad továbbra is portai követ, jónevü diplomata, ki ezután majdnem évről-évre új megbizásokat kap. Szeretett, kedves embere Rákóczynak. Többszörösen kitünteti, épen úgy, mint Bethlen Gábor. Ott látjuk az udvari vadászatokon, mindennapos vendég a fejedelem asztalánál.[2]

Rákóczy részt vesz fájdalmában, midőn angyalszivű feleségét a halál elragadja oldala mellől.[3] Egyetlen fiugyermekét, Mihályt (későbbi tanácsosát) oldala mellé veszi, állandó figyelmében részesíti. Előkészíti politikai pályáját.

Az idő telik-múlik, őszíti Tholdalagit érdemekben. Már Bethlen Gábor alatt, mint Marosszék főkirálybírájával találkozunk vele[4] 1624-ben.[5]

---

[1] Kemény kézirati genealogiája: Stemmatographia. Erd. Múz.
[2] Névtelen naplója. Abafy kiadása Tört. Tár. 1883. 646—55 l.
[3] Mikor? nem tudjuk! Haller szerint 1638. jan. 7-én még élt.
[4] Lázár kézirati mnnkája. Erd. Múz.
[5] E hivatal kezdetét Benkő Károly 1625-re teszi. De hibásan!

Az tanácsúr, fölovászmester későbben Rákóczy alatt családjának díszére még inkább emelkedik. Megkapja Háromszék főkapitányságát.[1] Majd Alia udvarhelyszéki kapitány halála után Udvarhelyszék főkapitányságát is.[2] Késő vénségére nyeri az „országos elnök"-i kitűntetést.

A legnagyobb méltóságok egyesűlnek személyében. Igazi udvari emberré lesz. Ezért tartják tulajdonképen őt, a mai napig virágzó Tholdalagi mágnás család igazi megalapítójának.[3]

Az ő alakja áll előtérben, ha a család multjára tekintünk vissza. A családnak későbben megadott grófi rang érdemeit el nem homályosíthatta.

Tisztes aggkorában még egyszer házasságra határozza el magát. Nyílvánvalóan azért, hogy legyen ki gondját viselje, gyámolítsa még férjhez nem ment leányát, Juditot.[4] Választása özvegy Szentpáli Jánosnéra, Petki Erzsébet asszonyra esik. A fejedelem tetszésével is találkozik elhatározása. Nagyban készülnek a menynyegzőre. Úgyszólván országos esemény az öreg Tholdalagi második násza. A fejedelemasszonynak Lórántffy Zsuzsánnának határozott kivánsága, hogy „lakodalmát úgy ülje meg, ne hogy össze essék az aratással."[5]

Mindenfelől sokan vettek részt az esküvőn, melyet 1640 julius 30-án tartottak meg Koronkán Tholdalagi Mihály udvarházánál.[6] Az ünnepélyes aktus fényét nagyban emelte, hogy a fejedelem is részt vett azon,[7] a két oláh vajdával együtt. Valóságos jubileuma volt ez az öreg Tholdalagi negyedszázados fáradhatatlan politikai tevékenységének.

Ettől kezdve, — már nyugodtan akarta élvezni fáradságának gyümölcsét. Visszavonult a nyilvános szerepléstől. Jó embereinek, Haller Gábornak, Szalánczynak, Borsosnak stb. körében nem egyszer lélekemelő hangulatban emlékezett meg a letűnt időkről.[8]

---

mert egy elnöklete alatt megtartott közgyűlés fennmaradt okmánya (1624. március 24-ből maradt ránk.[1] Világosan elárulja az aláírásban tisztségi állását.)[2]

[1] Lázár kézirati munkája.
[2] Ugyanott.
[3] Kővári, Nagy Iván.
[4] Tholdalagi levéltár.
[5] A két Rákóczy családi levelezése. 64. l.
[6] Haller 31-re teszi.
[7] A két Rákóczy családi levelezése. 64. l.
[8] Haller, Mikónál IV. 43, 47, 51. lapok.

---

[1] Magyar történelmi tár. XI. 179. l.
[2] Lázár kézirati munkája. 1633-ban oklevelek még *királybirónak* említik, de 1636-tól Marosszék *főkapitányának* (supremus capitaneus) Török M. Áll. Okmtr. IV. köt. Orbán szerint Kovacsóczy István halála után kapja e méltóságot, Marosszék, 176. l. Benkő szerint 1635. jan 29-én! Marosszék, 64. l.

De már nem volt sok ideje hátra. 1642 márczius 24-én az örökkévaló magához szólította.[1] Halála őszinte fájdalmat keltett egész Erdélyben. Leginkább mutatja az, hogy halála után még három nap mulva is szüneteltek Marosvásárhelyen a gyász miatt a törvények.[2]

Földi maradványait egy hónap mulva, ápr. 27-én helyezték örök nyugalomra a fejérvári róm. kath. templom sirkamarájában.[3]

III.

Tholdalagi Mihály birtokviszonyai.

Petrichevich-Horvát Kozma irja önéletrajzában, hogy „Tholdalagi Mihály édes anyámról való szülőatyám maga eredetére nézve nem sok jószággal bíró ember volt.“[4]

E pár sor eléggé igazolja azt, hogy atyja elvesztése után, — *ifjúsága idejében,* — milyen zavarosok lehettek a Tholdalagi birtokviszonyai.

Azonban *semmiképen* nem vonatkozik a szavak értelme Tholdalagi Mihály *egész életére.* Nézzük meg, miért nem!

Halála után, — 1642 májusában — kelt családi osztálylevél,[5] birtokai közül *Ercsét* és *Faragót* mondja „*ősi jószágok*“-nak. El kell tehát fogadnunk, hogy ezek voltak az első birtokai Tholdalaginak.

Mindkettő már a XV-ik század végén Tholdalagi családi birtok, több más faluval egyetemben. Semmi nehézség nincsen abban, ha feltételezzük, hogy megölt atyjának szétzüllött javaiból erélyes fellépés után e kettőt megtudta szerezni magának.

Mig házassága leköti idejét, a rokonok felügyelete alá helyezett s tiszttartók által vezetett gazdasága jövedelmeit nagyobbrészt idegenek élvezik. Ő nem is sokat gondol vele. Jól tölti

---

[1] Haller naplója Mikónál IV. 76 l.

[2] Ugyanott.

[3] Leghitelesebben tudjuk ezt fennmaradt temetési meghivója után. *Szádeczky Lajos* adta ki Székely okltr. VI. 168. l.

Mindenesetre nagy irodalmi tájékozatlanság olyan hivatásos közlőtől, a milyen *Köblös Zoltán, hogy 11 évvel Szádeczky után ismét felfedezte és kiadta* a „Genealogiai füzetek“ VI. évfolyamának (1908) 123—124-ik lapjain. Csodáljuk, hogy a *szerkesztő, Sándor Imre sem vette észre.* Egy genealogusnak, ki székely ember és nem *kezdő író,* jobban kell ismernie a *Székely oklevéltárt! Errare humanum est!*

[4] Történeti kalászok 5. lap.

[5] Tholdalagi levéltár.

idejét Gelenczén, hol nejével szép jószágokat kap. Itt éldegél, míg Bethlen maga mellé szólítja.

Nyilvánosabb szereplése arra kényszeríti, hozza rendbe ercsei, faragói udvarházait. A birtokok állapotát véglegesen csak ekkor tisztázza. Bizonyára nem csekély fáradságába kerülhetett régi feledett határok pontos kiigazítása rokon birtokok közelében.

Aztán elmegy országos követségeket járni. A gelenczei gazdaságot felesége vezett. Néha-néha haza jön, pár hónapot itthon tölt; majd ismét tovább megy.

Az útazással járó költségeinek fedezésére, de meg hűséges szolgálatai jutalmául is, tetemes birtokadományozásokban részesíti a fejedelmi kegy.[1]

1623. január 10.-én *Szentbenedek*-et kapja kúriával. Ugyanekkor *Ákosfalván*, *Folyfalván* portiókat ad neki Bethlen Gábor.[2]

Egy évvel későbben kezéhez veszi felesége volt rokona, Tóth Mihály magvaszakadtán a *májosi*, *balai* és *pinárdi* birtokokat.[3]

1627-ben a fejedelem kiküldöttei kövesdi Fóris Gergely, mezőmadarasi Szalai Lőrincz és sámsondi Gál Péter, Borsos Tamás és közötte megosztják[4] a néhai Tóth Mihály és Gáspár János *lőrinczfalvi*[5] szép birtokrészeit.

Alig egy év mulva *Udvarfalván*, *Galambodon*[6] és *Léczfalván* ismét jószágokat kap Bethlen Gábortól. Ezek közül a galambodid Borsos Tamással együtt nyeri s Balog Ferencz és Szalay Lőrincz marosszéki nemes emberek már 1627 Szent György napján ki is igazítják részükre a határokat.

De ez még nem minden. 1630-ban Brandenburgi Katalin elismerését is kivívja akkor, midőn ő *Zágon*-ban örökjoggal ad neki jószágrészeket.[7]

A *ludasi*, *birbói*, *szecseli*, *nagy-kézdi*,[8] *balavásárai*, *szénaverősi*[9] birtokokat, úgy látszik, inscriptióban tartotta magánál.

A *csesztvei* jószágot[10] mikor szerezte, nem tudhatjuk; de bizonyos, hogy fiaira és leányaira is átszállott örökségképen.

Nem ismerjük azt sem, hogy Koronkán mely időtől kezdve van

---

1 Ide vonatkozó kutatásaim teljesen önállóak.
2 Wass Miklós: A királyi könyvek székely okl. 59. l.
3 Lázár kézirati munkája.
4 Tholdalagi levéltár.
5 Tholdalagi levéltár.
6 Tholdalagi levéltár.
7 Wass M. i. m. 59. l.
8 Tholdalagi levéltár.
9 Tholdalagi levéltár
0 Tholdalagi levéltár.

udvarháza. Nagyon valószínű azonban, hogy I. Rákóczy György alatt telepedik meg itt.[1]

E jószágoknak nagy része felett osztozkodtak örökösei. Milyen értékeket képviselhettek az akkori időben? Abból is láthatjuk, hogy Rákóczy donátiójával sohasem keresi fel Tholdalagit. Pedig elképzelhetetlen, hogy ilyen kedves emberéről, másokhoz viszonyítva annyira megfeledkezne. De inkább azért, azt hiszem, mert jól tudta, úgy sincs reá szüksége.

Tholdalagi Mihálynak több helyütt volt nemes udvarháza. Legszivesebben Gelencze után[2] a marosszéki Szent-Benedeken és utóbb, élete vége felé Koronkán[3] tartózkodott. Ercsében ritkábban, csak olykor-olykor kereste fel. Szent-Benedeken elég sok időt tölthetett. Igen valószínü, hogy mindjárt Rákóczy György trónfoglalása után, 1631-ben ide tette át Gelenczéről lakását. Azért irják őt némely oklevelek *szent benedeki* Tholdalagi Mihálynak is.[4]

Maradékairól az öreg Tholdalagi szépen gondoskodott. 1642 májusában kelt osztálylevelük még a lábas és kezes jószágok „temérdek"-ségéről is tanuskodik,[5] melyekből távoli rokonoknak is szépen juttatott a *keresdi Bethlen Ferencz fejérmegyei főispán és hites társai* igazságot osztó keze.

IV.

Tholdalagi Mihály történeti szereplése Bethlen Gábor és I Rákóczy György alatt.

A kis Erdély Bethlen Gábor és I Rákóczy György fejedelmek idejében igazi európai tényező. Keresztény és mohammedán érdekkörök csodálatos találkozó pontja. Nehezen hozzáférhető már előnyös geográfiai helyzete miatt is. Megdönthetetlen, mert a gondviselés egy nemzet fennmaradásának védelmét bizta rá. Hatal-

---

[1] Semmi jel nem mutat arra, hogy Tholdalagon lett volna nagyobb birtoka.

[2] Tholdalagi levéltár.

[3] Ma is szép Tholdalagi birtok van itt.

[4] Lázár kézirati naplója. Gelenczei tartózkodására több bizonyítékunk is van. De legerősebb az, hogy osztálylevelük világosan említi. „*Thold. M. leányai Gelenczéről emaritáltattak.*" Ez még 1630-ig is csak igy történhetett meg legjókorabb, ha leányai egymásutáni években születtek; legkisebb 20 éves volt igy is mikor férjhez ment. Judit természetesen elesik, mert még 1642-ben is leány.

[5] Tholdalagi levéltár.

mak versengenek birtoklásáért. Hatalmak keresik barátságát .... Fő erőssége nem a kard legtöbbször; a szellemi diadal. Politikájának tág tere ennek szüleménye: a magas diplomáczia. Nagyercsei Tholdalagi Mihály ennek a diplomácziának szolgálatában állott negyed századon keresztűl.

* * *

Báthory Gábor fejedelem 1613 szeptember havában gyorsan menekűl Bethlen magyar-török serege elől Várad felé. De sírjába fut.[1] Bethlen trónfoglalása akadály nélkűl megtörténik az ország „közönséges akaratjából".[2]

A következő év márcziusában Medgyesre generális gyűlést hív egybe.[3] Egyik főtárgy itt a töröktől kieszközlendő athname kérdése.[4] Megválasztják az érte küldendő követséget. Bethlen Istvánt, a fejedelem testvéröccsét és Erdélyi Istvánt főkövetnek, continuus oratornak, vagy kapitihának (erdélyi ügynöknek[5]) ercsei Tholdalagi Mihályt.[6]

A gyűlés végeztével Bethlen Fogarason át azonnal Brassóba megy, hogy a követséget útnak indítsa. El is indulnak Tholdalagi kivételével Deják Mehemed kapudsi basával egyetemben.

Dálnokból, Háromszékből kimenve, Tholdalagi „Terguistián" éri utól őket,[7] hol mindnyájan élvezik a Ráduly vajda vendégszeretetét. Onnan Bukarest irányában folytatják útjukat (pontosan leírja Tholdalagi mindvégig) s tizennégy nap alatt érik el Konstantinápolyt. A moldvai „zarai" (szerály) mellett egy nagy „zarai"-ban kapnak szállást. A „vitézlő, nagy kéncsű" hatalmas úr Nazuf basa igen-igen nagy jóakarójuk. Deják Mehemed, Szkender basa és Nazuffal megbeszélik, mikor menjenek a nagyvezér elé. Igen kegyesen fogadja őket. Elkészítik az athnamét s azzal Bethlen és Erdélyi július hónapban haza indulnak.[8] Konstantinápoly mellett három napig mulatnak Haramiderezi faluban. Tholdalagi ezt meghallva, utánuk megy s ott hál egy éjjel. Azután Bethlenék örömmel hagyják ott a török földet, Tholdalagi pedig búsan ballag vissza Ahmed szultán fővárosába . . .[9]

Bethlen megerősítését hárman eszközölték ki. Elég könnyen

---

1 Tholdalagi emlékírata. Erd. Tört. Adatok. I. 223 l.
2 „ „ Ugyanott.
3 „ „ Ugyanott.
4 Erdélyi Országyülési Emlékek. VI. 328 l.
5 dr. Ötvös Ágost magyarázata szerint.
6 Tholdalagi emlékirata. I. 224 l. Naplója 1613—15. Történeti Tár. 1885. 4. l.
7 Tholdalagi Naplója. Tört. Tár. 1881. 4. l.
8 „ „ „ „ 1881. 4. l.
9 Tholdalagi Naplója. Tört. Tár. 1881. 7. l.

ment ez, de hátra volt még a fekete leves: Lippa kérdése. Ezt már Báthory Zsigmond után Bocskay s most Bethlen is megígérte átadni a portának.[1] Élére állította a diván a helyzetet. Röviden akart végezni ez ügyben.

Erdélyt egyedül Tholdalagi képviselte a sztambuli udvarban, ki „tiszte szerint igyekezett urának és a hazának szolgálni mindenben.“[2] Ez volt első igazi, nagy diplomácziai szereplése. Tisztán önerejére és belátására támaszkodhatott csak. Nem volt mellette semmi segítség. De igen ellenség, a furfangos török ármány Zülfikár aga képében,[3] ki ellen nem egyszer ki is fakad naplójában.[4] Tholdalagi higgadt önmérséklete megtalálta a helyes útat. Éles esze belátta, hogy most már végre „Lippa el kél Erdélytől.“ [5] Arra törekedett csak, hogy az átadás urának mentől kevesebb kárával történjék. Tervének segítője volt Juszuf csausz, és Huzaim aga nevű „fű és nagy úr barátja,“ [6] kik igyekeztek ellensúlyozni a Homonnai és Sorbán mellett állást foglaló Ali basa intrikáit.[7]

Bethlen feltétlenűl bízott Tholdalagiban. Kitetszik onnan, hogy csaknem egy álló esztendeig senkit sem küldött melléje Törökországba. Helyben hagyja minden dolgát, intézkedéseit. Midőn 1615 ápr. 27-én Angyalossy Mihályt „fontos leleplezésekkel“ beküldi,[8] azért teszi, mert ami titkot visz, nem tartja tanácsosnak levélben küldeni. De utasítja Angyalosyt, Tholdalagival, állandó követével „mindenben egyetértvén és a fényes portán levő minden állapotoknak jól végére menvén, annakutána eleiben adott instructionk szerént procedáljanak.“[9]

Bethlen maga is tisztába volt azzal, hogy „Lippának és a hozzátartozó kastélyok megadásának nyilvánosan meg kell lennie.“ [10] Ezért írja Tholdalaginak az Angyalossy által küldött levélben,[11] hogy „Lippa ügyében az őszi gyűlésről főkövetséget fog küldeni s ő a dolog eldölését, — még ha életével kellene is megfizetni, — húzza, halassza addig, míg a főkövetség be fog érkezni.“

Tholdalagi derekasan elvégezte a rá bízott nem könnyű feladatot. 1615 októberében pedig a főkövetség csakugyan megérke-

---

1 Homonnai is, több más várakkal együtt!
2 Naplója. Tört. Tár. 1881. 7 l.
3 U. ott.
4 Tört. Tár. 1881. 8 l.
5 U. ott. Napló.
6 Tholdalagi Naplója. U. ott.
7 Emlékirata. Tört. Adatok. I. 225 l.
8 Erdélyi Országgyülési Emlékek. VII. 29 l.
9 Török Magyarkori Allamokmánytár. III. 132. l.
10 U. ott. Angyalosy instructiója. 133. l.
11 U. ott. 131. l.

zett. Vezetője az öreg szentdemeteri Balassi Ferencz volt. Vele ment Dániel deák, kit Tholdalagi helyére jelöltek ki kapitihának.[1] Balassi végső erőfeszítést tesz Lippa megmentésére. Mindhiába. Ezt látva, hajlandó határozott igértet tenni arra, hogy Bethlen megadja Lippát.[2] Már fel is kaftányozzák őket, hogy a diván elé menjenek, ... de utolsó perczben nem fogadtatnak. Tholdalagit igen bántja e nem várt dolog. Elmegy barátjához, az öreg Gűrcsihez,[3] ki megmondja neki bizalmasan, hogy ismét Ali keze árt Bethlennek. Végre is Balassinak ott bennt a portán kell maradnia, mig Lippát megadják.

Igy kerűl haza Tholdalagi első követségéből[4] 1616 februárhavában.[5] Hozott magával egy bizonyosságot. Azt, hogy Bethlen megmaradásának egyedűli feltétele Lippa elvesztése.[6] Márczius elején találkozott fejedelmével a „Sárkány erdein." Barczába menő útjában,[7] Feketehalomban beszéli meg vele az országos dolgokat.

Bethlen megértette Tholdalagi jelentésének igazi horderejét. Az áprilisi gyűlés a fejedelem előterjesztésére határozott Lippa sorsa felett.

De átadása még sem mehetett végbe kellemetlenség nélkűl. Bethlen egy Erős Benedek nevű áruló hadnagyának vezetése alatt a lippaiak ellenállottak[8] s a fejedelemnek úgy kellett ostrommal tőlük bevenni a várat. Ez ostrom közben adja ki 28 pontból álló instructioját[9] „gelenczei" Tholdalagi Mihálynak.[10] Budára küldte a fejedelem „az basához (Ali), hogy szemére hánná minden cselekedetit és el is hitetné véle, hogy csak haszontalan hiábavaló reménység volt tőle az, hogy Homonnainak és Sorbán vajdának hitt, mert azoknak dolguk csak merő hazugság." [11] Ali meghallgatta Tholdalagi beszédét.[12] Belátta, hogy Bethlennel, — kit a porta annyira pártol, — jó viszonyt fenntartani csak előnyös lehet. Biztosította hát a fejedelem iránti hűségéről Tholdalagit, ki teljesen meggyőzte őt előbbi politikájának helytelen voltáról.[13]

---

[1] Emlékirata. Tört. Adatok. I. 224 l.
[2] Erd. Országgyülesi Emlékek. VII. köt. 36 l.
[3] Naplója. Tört. Tár. 1881. 8—10 l.
[4] Emlékirata. I. 225 l.
[5] Történeti Tár. 1880. 712 l. febr. 24-én már otthol van.
[6] Erd. Országgyülési Eml. VII. 44 l.
[7] Emlékirata. I. 225 l.
[8] Ugyanott.
[9] Török Magyarkori Állam okmánytár III. 149 l.
[10] Pro generoso Michaele Tholdalagi *de Gelence* ex obsidione Lippensi etc. Az itt Bethlen által használt előnév a *„gelenczei"* is bizonyítja azt, hogy e tájban Tholdalagi Gelenczén lakott.
[11] Emlékirata. Tört. Adat. I. 226 l.
[12] Beszéde Török-Magyarkori Államokmánytár III. 162 lap.
[13] Emlékirata I. 226. l.

Alig ért haza Tholdalagi megvinni e jó hirt urának; újabb feladat megoldása várakozott reá.

A porta rendeletet adott ki Bethlennek, siessen Ráduly vajda és Szkender basa segítségére a lázadó Goreczki ellen. Sok dolga miatt a fejedelem csak lassan tudott készűlni. E készülődése közben érkezik budai követe, kit tüstént Rádulyhoz küld értekezni vele a „dolgoknak modalitásáról.“ [1] Tholdalagi megindul Moldva felé, Erdélyből valószínűleg az Ojtozi szoroson keresztűl haladva. Megérkezik Jászvásárhoz. De ezalatt Goreczki csúfos vereséget szenved. Küldetése tehát tárgytalanná vált. Visszatérőben Bereczknél találja fejedelmét „szép haddal“, ki megértvén az ügyek állását tőle, hadait „házaikba bocsátá.“ [2]

Tholdalagi is siet haza Gelenczére, családjához. Ráfért a nyugalom valóban hosszas utazásai bevégeztével. Csaknem egy évet tölt el most családja körében. Semmi nyoma annak, hogy részt vett volna Bethlennek Homonnaiék ellen irányuló, ez év őszén történt diadalmas vállalatában.

1619-re fordul az idő. A gelenczei politikus éber figyelemmel kiséri pihenő óráiban is az országos politikai változásokat. Pontosan vezeti napi feljegyzéseit minden fontosabb eseményről. Csak helyeselni tudja Bethlennek a római császár ellen intézett hadjáratát s lelkesedéssel írja le emlékiratában, Kassán a magyar rendek milyen rokonszenvvel „akczeptálták“ urát.[3]

A fejedelmet Kassán találja portai követségének levele. (ti. Borsos, Balassi voltak ott). Irnak neki Damad Mohamed pasa szerencséjéről, ki 1619 januáriusában visszakapta két évvel ezelőtt elvesztett hivatalát.[4] Bethlen ezt meghallva, szép levéllel keresi fel az örvendetes esemény emlékére s jó kivánatát küldi neki. Igéri, nemsokára beküldi „meghitt jámbor szolgáját“ Tholdalagi Mihályt Konstantinápolyba.[5] Végre Gábrillás vajdára is felhivja figyelmét.

Tholdalagi nem volt ekkor a fejedelem udvarában.[6] Postán küldtek érte, kérve gyors megjelenését. Közben érkezett meg Balassi Ferencz a portáról.[7] Kassán Magyarország Korlát Istvánt választotta követéül Konstantinápolyba. Bethlen is mellé adja maga emberét, hogy együtt menjenek. Igy kap Balassi rögtön új megbizatást. Kapitihának Kőrösi Istvánt nézik ki. De a fejedelem Lőcsére érve másként határoz. Kőrösi helyett a hozzá megérkezett Thol-

---

[1] Emlékirata. I. 226 l.
[2] Ugyanott.
[3] Emlékirata. I. 226 l.
[4] Török Magyarkori Áll. Okmánytár. III. 203 l.
[5] U. ott. III. 204 l.
[6] U. ott. III. 204. l.
[7] Emlékirata. I. 226 l.

dalaginak parancsolá, hogy continuus oratornak menjen.[1] Késmárkra történt bevonulások után a kirendelt követek meg is válnak a fejedelmi környezettől.

Az év legutolsó hónapjának elején indul meg Tholdalagi két társával Brassóból Törökország felé.[2] Korlátot a vezér Kucsuk Csekmeczén marasztotta s ők csak Balassival ketten érkeztek be Konstantinápolyba.[3] A főváros előtt a mezőn künn deczember 11-én Ozmán császárral találkoztak, ki, mint érdekesen írja Tholdalagi,[4] „*data opera*“ érkezett oda megnézni őket, mivel az előtt még „magyart szabadon nem látott.“ A szultánnak megtetszettek igen, s egyik basájától „jó csomó aranyat“ külde nekik. „Kiben Balassi Ferencz, — *igen szeretvén magát* — Tholdalaginak csak 16-ot ada.“[5] Konstantinápolyban nagy becsülettel látták őket. 25 tallért kaptak élésükre egy napra. Tholdalaginak évi fizetése 21 ezer 200 ospora volt.[6] 27-én voltak szembe a császárral.[7] A magukkal vitt ajándékok itt is jó fogadtatást készítettek elő számukra.[8] Különben még az is igen jó hatást tett, hogy az évi adót rendesen beszolgáltatták.

Az év hátralevő napjait Tholdalagi a Bethlen által Konstantinápolyba küldött kéneső dolgában fáradozva töltötte el, miből pénzt akart látni a gondos fejedelem. Tudakoztatta Tholdalagi által, esetleg a porta nem volna-é hajlandó tisztességes árért átvenni? Intette követét, őrizze a szállítmányt holmi zsidó faktoroktól, kiknek csalárdsága nyilvánvaló. Figyelmébe ajánlotta a kijátszott, szegény Görög Simon kénesőárúst is.[9]

Az 1620. évet Tholdalagi csendes munkálkodásban töltötte Konstantinápolyban.[10] A magyar és török ügyek egyaránt lekötötték figyelmét. A főkövetek mellett most neki csak másodrangú szerepe volt. De mégis ébren őrködött hazája boldogulása felett. Örömmel vette, midőn tavasszal hírül hozták nekik,[11] hogy Bethlen Istvánt gubernátorrá választják. Hiszen későbben is mindig benső, bizalmas embere volt az öreg úrnak. Feszült figyelemmel kisérte Bethlen magyarországi vállalatát. Szívbeli boldogsággal bocsátotta útnak június 27-én Török Zsigmondot Juszuf agával együtt, hogy

---

[1] Emlékirata. I. 226 l.
[2] Történeti Tár. 1882. Naplója 1619-ből.
[3] Emlékirata. I. 227. l.
[4] Erdélyi Tört. Adatok. I. 227. l.
[5] U. ott. Emlékirata.
[6] Tört. Tár. 1882. 1619. követ járása.
[7] Tört. Tár. 1882. 470. l. Tholdalagi és Borsos egymás mellett mentek ide.
[8] Emlékirata. i. h. 226 l.
[9] Tört. Tár. Tholdalagi 1619. követ járása. 1882. 472 l.
[10] Nagy Szabó Ferencz naplója. Mikó I. 128—137. l.
[11] Emlékirata. Tört. Adatok I. 228 l.

megvigyék fejedelmüknek a császár és fővezér kedve szerint való válaszát a „koronázat dolgából.“

A porta augusztus közepén megtudja, hogy az Erdélyre ment Gabrillás vajda elvitte a szultánnak küldendő ország adóját.[1] A vezér rettentően megharagszik érte. Hivatá Tholdalagit. Tőle tudakolá, mint történt az esemény. Reábizta, írja meg a gubernátornak, gondja legyen Gabrillásra.[2] Jól értesül Tholdalagi a török-lengyel csete-paték minden mozzanatáról.[3] November 14-én a magyar-cseh, ausztriai, sziléziai követek fogadására megy Balassival, ki már ekkor gyengélkedett. Ő is segít a követeknek „Vácz dolgáért“ panaszkodni, különösen azután, hogy deczember 9-én a fejedelem levele is kéri ezt.

Alig jött meg az új év, mindjárt elején gyászt hoz Tholdalagira. Január 4 én meghal kenyeres társa, a szegény öreg Balassi Ferencz.[4] Négy nap mulva hallják csak e szomorú esemény után az első hireket a szerencsétlen fehérhegyi csatáról.[5] A „pünkösdi király“ futása után Bethlen állása is vesztett szilárdságából. Azért most erősen sürget török segítséget. A diván február első napjaiban összeűl. Nagy tanácskozásokat tartva húzzák-halasszák a kérdést: adnak-é segítséget a fejedelemnek?! „Végre concludálák, hogy az magyarokat megsegéljék.“[6]

Tholdalagi szerfelett megörült ennek. Örömét csak a kormányzó levele hangolja le kissé, midőn úgy nyilatkozik: mintha „békességre menne akaratja országnak, fejedelemnek.“[7]

E változás kissé gondolkodóba ejti. Nem látja eléggé indokoltnak. Szorgalmasan „traktál“ a hollandiai követtel a jövő esztendőbéli had felől. Megvárja, mig enyhül az a nagy hideg, mely a fekete tengert is jó darabra jégpánczéllal vonta be s harmadfél hét mulva Juszuf agával útnak indítják Sámbokréti Miklóst, megvinni Erdélybe a jó hirt: Deák Mehmed szerdársága alatt indul a segítő sereg.[8] Szomorúan néz utánok a hazavágyó Tholdalagi. De ábrándozásra nincs ideje. A török porta körüli folytonos élénkség varázslata alatt áll. Márczius elején utoljára olvassa ez évben gubernátora levelét a török fővárosban, mely után még inkább haza vágyik.

Óhaja teljesedik nemsokára. Egy hónap mulva indulhat

---

[1] Emlékirata I. 229 l.
[2] Tört. Tár. 1882. 471. l.
[3] Emlékirata. I. 230. l.
[4] U. ott. 231. l.
[5] Erd. Tört. Adatok. I. 231 l
[6] Emlékirata. U. ott.
[7] U. ott.
[8] Emlékirata. I. 231 l.

Gelencze felé.[1] De még sem. Első a haza iránti kötelesség. Fejérváron beszámol élményeiről a kormányzónak. Majd Kassára indul a fejedelmet felkeresni.[2]

Bethlen már erősen várta. A török segítségnek még szinét sem látta. Kérdi, mi van vele? Tholdalagi nem tud rá felelni. Hiszen már itt kellene lennie Mehmed pasának! Nagy szüksége volna rá Szécsi György, Forgács Zsigmond árulása után. Kéri Tholdalagit, siessen rögtön Nándor-Fehérvár felé, Mehmed pasa eleibe segítségét sollicitálni.

Tholdalagi megy. Nándor-Fehérváron találja a budai vezért. Megérkezik Mehmed is rögtön utána.

Tholdalagi szemére veti késedelmeskedését. De az ügyes furfanggal kitér előle. Már egy hónapnál tovább ott tartja[3] hazugsággal, álnoksággal s még sincs semmiből semmi.

Bethlen nyugtalankodik. Augusztusban maga ír levelet Mehmednek.[4] Számon kéri tőle, miért tartja ott Tholdalagit haszontalanúl! Sürgeti a segélyt. De a ravasz Mehmed nem hajlik. Csak midőn értesűl Bethlen diadalmas előhaladásáról, akkor bocsátja el Tholdalagit *„valamí reménységes hazugsággal.“*[5]

Tholdalagi Nagy-Szombatnál éri utól a fejedelmet, midőn épen e várost is meghódoltatja. Bejelenti eredménytelen fáradozásait. Bethlent szörnyen bántja a porta hideg magaviselete. Még egy utolsó kisérletet tesz, midőn Pozsony felé indúltában Tholdalagit Szenczről a lengyelek ellen indúlt Ozmán császár táborába küldi.[6] Terjedelmes utasítást ad számára.[7] Utoljára sürgetteti a török segítséget, tizezer törököt s ugyanannyi tatárt. Mert ha nem jön, *20—25 nap múlva békét köt Ferdinánddal.*[8] Tholdalagi Hutin mellett (Moldvában) elérvén a szultánt, teljesíti fejedelme akaratát. De éles szeme azonnal meglátja, mit jelent Bethlenre, hogy Ozmán békűlni készűl a lengyelekkel. Rögtön tudósítja róla urát, hogy ahhoz alkalmazkodjék.

Nem látott rosszúl. A küszöbön álló békesség októberben csakugyan megtörtént. Még pedig *egyik főtényezője* ercsei Tholdalagi Mihály volt, kinek higgadt diplomácziája a szultán tetszését is élénken kiérdemelte.[9] Ünnepélyesen megkaftányoztatja búcsú-

---

1 Április 16-án indult ki a portáról. U. ott.
2 Emlekirata. I. 231. l.
3 Emlékirata, I. 232. l.
4 Török Magyarkori Államokmánytár. III. 301. l.
5 Emlékírata, f. h.
6 Emlékírata Mikónál I. 233. l.
7 Török Magyarkori Államokmánytár III. 307. l.
8 U. ott. III. 307—315. l.
9 Emlékírata Mikónál I. 233. l.

záskor, *háromezer tatárt ad mellé kiséretűl*[1] s a szövetséges tatár khán előtt fogadja kihallgatáson, „annak nagy gyalázatjára“.[2] Deák Mehmed pasán is boszút áll ura nevében: „*Mazullá téteti*“, elmozdíttatja szerdárságából.

Hazatérőben a tatárokat Erdélyen minden baj nélkül keresztűl vezeti. De alkalmas vezéreket adva melléjük, maga megválik tőlük és „általúton“ siet fel a Morvában tartózkodó fejedelemhez.[3] Megteszi jelentését. Majd fejedelme parancsolatjából érkező tatárai elé megy s „Nemes-Kürt táján nagy gonddal és búsúlással kovártélyokban“ osztá be őket. Január havában a *nikolsburgi* békekötés után mindnyájan haza indúlnak. De a nagy esemény utójátéka ismét Tholdalagi Mihály számára készít elő ujabb megbizatást.

Bethlen ellenségei azt hiresztelték, békéjét a porta ellen kötötte. Ez félreértésre adhatott volna okot Törökországban az örökké gyanakodó nagyvezér előtt. A fejedelem pedig tisztázni akarta dolgát. Használhatóbb, ügyesebb embere nem volt Tholdalaginál. Ezért megint csak őt küldi április havában[4] a kétségek eloszlatása végett.

Bethlen tudja, érzi, hogy Tholdalagi „*nem keveset fáradott a múlt esztendőben sem egyik kaputól a másikra*“, azért — szinte restelkedve — adja ki hű tanácsosának szükségszülte instructioját.[5] A kormányzónak és brassaiaknak megparancsolja, hat lovat adjanak Tholdalagi kocsija elé.[6] Útnak indítja, szivére kötvén, siessen amennyire tud s „szokása szerint ne mulatozzon“ sokáig.

Tholdalagi lefesti a siralmas állapotokat, melyek urát a békekötésre késztették. Kéri a sok háború miatt kimerült állam adójának elengedését. A török udvarnál e tájt történt „*zavarok*“[7] késleltetik ugyan egyideig eredményes hazajövetelét. De ezeknek lecsillapodta után az új fővezér Huszain, igen szép ajándékokkal, — milyeneket János király idejétől Erdélybe nem hoztak, — és minden jó válasszal bocsátja haza Tholdalagit Erdélybe Dervis aga kiséretében.[8] A Fogarasban talált fejedelem rendkivül örül Tholdalagi nagy sikerének.

---

[1] Emlékírata I. 233 lap. Orbán Balázs Marosszék ismertetésé-ben (176. l.) tévedésből 3000 „*tallért*“ ír!!

[2] Emlékírata I. 234. l.

[3] Emlékírata u. ott.

[4] Orbán ismét téved, mikor elindulását *januárra* teszi Marosszék ismertetésében. 176. l.

[5] Török Magyarkori Államokmánytár. III. 320. l.

[6] U. ott. 347—8. l.

[7] Emlékírata Mikónál I. 235—36 l.

[8] Emlékírata. U. ott 236 l.

Ekkor született meg agyában következő évi nagy vállalatának gondolata. Serényen folytatott tárgyalásokat ez ügyben. Nemsokára nyílt titok is lett szándéka mindenfelé. Legfőbb volt rá nézve a porta segélye, ezt kellett megnyernie mindenképen. Hogy a segítség való testet öltsön, arról tett a portai főkövetté kinevezett immár nélkülözhetetlen Tholdalagi.[1] Junius végén hatalmas akcziót fejt ki a *támadás előkészítése ügyében* a szultán városban. Kiváló eredménnyel. Felsőbb parancsra egymásután gyűlekeznek a basák Bethlen oldala mellé. Megvíván csatáját a római császár ellen: becsülettel köti meg a *második bécsi békét*, a hazatért Tholdalagi érdemes tanácsainak meghallgatása után.

Bethlen e békét úgy tekintette, mint tervbe vett német politikájának előrevetett árnyékát. De nem érte el vele azt, mit erősen akart. A császárnak irányában tanúsított idegenkedése félremagyarázta tiszta szándékát. Egy darabig hitte, sikerül eloszlatnia Ferdinánd kételyeit. De midőn a császár Bethlen kizárásával akart alkudozni a portával s költött hiresztelésekkel, rágalmazásokkal támadta őt a diván előtt: megbízásából 1624. tavaszán Tholdalagi Sztambulba megy a *német ármány ellensúlyozására.*[2] Gyors, erélyes fellépte julius 18-án már teljes sikert biztosít számára. Keresztűl vágja a császáriak számítását [3] s a béke érdekében a törököt hadfelűltetésre bírja.[4]

Még ki sem pihente Tholdalagi az út fáradalmait, már is tovább munkálkodik a béke érdekében. Fejedelme parancsolatjából szeptember végén Kamuthyval és Borsossal Budára mennek. Az év azonban csupán eredménytelen levélváltásokkal telik el.[5] Tholdalagi a „fejedelem“ képében 1625 ben végre dűlőre viszi a dolgot. Megegyezteti a békülő feleket, hogy Párkány és Zsögd között a hidasgyarmati földön találkozzanak. „Össze-vissza való sok írások“ [6] után ez meg is történik. Még pedig sikerrel a Tholdalagi óvatos politikája mellett.[7]

Maga Tholdalagi gondolta leginkább, hogy tartós lesz e „kedve szerinti pacificatio.“ Pedig nem volt. Bethlen harmadik felkelése megzavarta s a harmincz éves háború egy új epizódját készítette elő. Míg nyugaton Quad követe Hágában képviselte a külföld előtt érdekeit s kereste a szövetségeseket; keleten Tholdalagi

---

1 E. O. Gy. E. VIII. 26 l.
2 Emlékírata Mikónál I. 237 l.
3 Alkudozása Tört. Tár. 1882. 41 l.
4 Török Magyarkori Államokmánytár III. 421 l.
5 E. O. Gy. E. VIII. 48 l.
6 Emlékírata Mikónál. I. 237 l.
7 A béke alatt vezetett naplója még eddig ismeretlen. Utal rá emlékírata Mik. I. 237. Salamon: két magyar diplomata XL.

ment főkövetségbe a portára terjedelmes útasítással, rávenni a törököt közös működésre a hadjáratban.[1]

Tholdalagi Gürcsi basával csakhamar elintézte dolgát.[2] De nem volt szerencséje az, hogy közben Gürcsit megölték. Újra kellett mindent kezdenie. Csaknem két hónapig fáradt, míg az új kajmekám, *Recsep*, ki pedig szintén régi ismerőse volt, — pártfogásába vehette s fermánt eszközölt ki a basák, bégek és két oláh vajda felűltetésére Bethlen mellett.

Szeptember végén tehát még is megindulhatott a fejedelem Magyarország felé. Tholdalagit Tokajig magával vitte. Ott *megajándékozta* valami *„néhány száz jobbággyal"* [3] hű szolgálataiért. Aztán nemsokára ütközet nélkül[4] megtörténik a *pozsonyi békekötés*, mely Bethlen újabb diadalát jelentette.

Magyarországon ismét a teljes békesség van küszöbön, csak a török és német érdekkülönbségeket kell még kiegyenlíteni. Bethlen legalkalmasabbnak látja ide is Tholdalagit küldeni maga helyett. 1627 márczius 11-én érkezik Pestre. Eszterházyval és magával Ferdinánddal is „sok egymásba való irogatások után", *Murtéza* budai vezér Esztergomba küldi fel a török követekkel egyetemben. „Komárom és Szőny között a forró szigeten ütötték fel az alkudozó sátrakat."[5] A traktán tanusított magaviselete egyik fényes bizonysága ismét Tholdalagi diplomácziai talentumának. Mennyire beleélte magát az eseményekbe, mutatja *Salamon* által *kiadott naplója*,[6] mely adattáránál, terjedelmességénél és megbízhatóságánál fogva e békekötés legelsőrangú kútforrása. Bármenynyire hirdették a császári biztosok Bethlen kizárását a szőnyi békéből: Mindenki előtt nyilvánvaló volt, hogy *„semmi sem történt a Tholdalagi, Bethlen biztosa informatiója ellen s tanácsa nélkül."*[7]

A fejedelem Mikó Ferencztől küldte be az őszi adót Konstantinápolyba. Megbizta őt azzal is, ajánlja a szőnyi béke ratificálását a portának, ami még úgy is hátra volt. Ő előadta ennek dolgát. De nem szerencsével. Mindjárt kezdetben az angol követ támasztott nehézségeket ellene. Azonban mégis legtöbbet ártott sikerének *Szombathelyi* Mártonnak, követsége egyik tagjának árulása, mely miatt a portáról hidegen bocsátották el.

1628 márczius derekán török követ érkezett Bethlen ud-

---

[1] Junius végén. E. O. Gy. E. VIII. 67.
[2] Emlékírat Mikónál I. 238 l.
[3] Nem jószágadományozást nyer ekkor, mint Orbán írja Marosszék i. 176. l.
[4] Emlékírat Mik. I. 238 l.
[5] Emlékírata Mikónál I. 249. l.
[6] Salamon; Két magy. dipl. Másik *Tassyé*, kinek jelentése kisebb, bár elég színesen ír.
[7] E. O. Gy. E. VIII. 76. l.

várába.[1] Egy terjedelmes, éleshangú levelet hozott Alexander vajda ügyében, kit a fejedelem hivatalától akart megfosztani. Bethlen mindhiába találgatta, mi lehet oka e Mikó által *„szerzett kedvetlenségnek.“* Nem jött rá. Végső lépéseként a portán különösen kedvelt[2] Tholdalagihoz fordult. Tegye jóvá Mikó esetleges tévedését, állítsa vissza a régi jó viszonyt Erdély és a porta között.[3] Tholdalagi különösen kész szívvel vállalkozik rá. Mintha érezte volna, hogy utolsó szolgálatot teljesít szeretett urának.

Tapintatossága először azt igyekszik kitudni, hol van a baj, mi ellen kell eredményesen síkra szállnia?! Ez hamarább sikerül neki, mint gondolja. A hogy Fogarasból kiindulnak a levelet hozó agával,[4] ez már Havasföldön nagyon közlékeny lesz iránta. Megvallja *Szombathelyi árulását*; meg azt, hogy Erdélyben is vannak társai, kik a fejedelemnek egyenes rosszakarói.[5]

Tholdalagi ámulva fedez fel egy bűnszövetkezetet a fejedelem háta mögött. Tüstént tollat ragad. Inti fejedelmét, vigyázzon addig is, míg nyomára jön mindennek.

Bethlen ismervén *„mind hozzája való hűségét“*, mind pedig a diplomácziai *„experentiáját“*[6], erre óvatos, zárkózott lesz Szombathelyi barátaival szemben. Midőn pedig szintén Tholdalagí felhívására házkutatást tartanak Szombathelyinél és megtalálják az áruló leveleket: a fejedelem Mikót és Debreczeni Tamás fiskális praefectust bízza meg a Szombathelyi állandó szemmeltartásával.[7]

De a „politikai államfogoly“ megérzi vesztét előre. Szökik egy őrizetlen pillanatban Magyarország nádorához.[8] Ez beküldí a a portára, reá bizván a „fejedelem ellen való titkos dolgokat.“[9] Tholdalagi előtt különösen a vezér titkolta erősen benn létét. De hiába. Éber figyelme nem tévesztette szem elől. Hitte, most nem síklik ki kezei közül. Előbb azonban elvégezte többi feladatát.[10]

A harminczéves háboru akkori állása a császár diadalát hirdette. Bethlen futár útján bízta meg Tholdalagit, tudósítsa a portát, hogy ennek veszedelme nemcsak a protestáns fejedelmekre, hanem a portára nézve is döntő kimenetelü lehet. Kérte, megtámadtatása esetére kellő hadi erőt bocsássanak rendelkezé-

---

[1] Török Magyarkori Államokmánytár. IV. 35. l.

[2] Az angol követ is, ki az erdélyi követekről csak mint groom“- (lovász) okról szól, vele szemben kivételt tesz. Salamon i. m. XXXIX.

[3] Török Magy. Áll. Okmtr. IV. 35. l.

[4] Emlékírata Mikónál. I. 239. l.

[5] Emlékírata ugyanott.

[6] Török Magyarkori Áll. Okmtr. IV. 91. lap.

[7] Emlékírata Mikónál. I. 239. l.

[8] Emlékírata ugyanott.

[9] Emlékírata. I. 240. l.

[10] Török Magyarkori Áll. Okmtr. IV. 85—90. l.

sére.[1] Szombathelyi küldetése első sorban ez ellen irányult. De Tholdalagi szerencsésen *„ágált.“* Junius 14-én már kezében volt az a rendelet, mely a magyarországi pasáknak az 1616. alapon felülést parancsolt veszély esetére.[2] Haza hozta, bemutatta urának.[3]

Mikor Bethlen Tholdalagi által török segélyt eszközöltetett ki, esze ágában sem volt támadó hadjáratra gondolni. Csak védelmi intézkedés volt ez részéről a porta figyelmének nyugatra irányítására. Az ősz azonban előre nem várt fordulatot hozott. Gusztáv Adolf közelebb jött Erdélyhez lengyelországi harczával kapcsolatban. Figyelme Erdély és a porta felé irányúl Nem látszott előtte lehetetlennek egy megkötendő hármas szövetség gondolata.[4]

Bethlen sem idegenkedett tőle. Október 21-én visszaküldte Tholdalagit ennek ügyében Konstantinápolyba. Kilencz nap múlva megérkezve szorgalmasan munkálkodott fejedelme parancsa értelmében. E közben találkozik ismét Szombathelyivel, legyőzött ellenfelével. Rábírta „sok fáradsággal“, térjen vissza a fejedelem hűségére. Be is hozta Erdélybe. Bethlen megbocsát neki s javulásáért Tholdalagi közbenjárására a dési kamaraispánságot kapja.[5] De elhatározása nem állandó, újra áruló lesz, miért később Déván feje porba hull.

A hármas szövetség ügye végképen elaludt. Bethlen halála pedig egy csapásra új irányt adott Erdély politikájának.

Méltatlan utódai külpolitikára nem is gondoltak. Volt baj elég odabenn az országban. Azokon sem tudtak felülemelkedni. Az igazi, törvényesen elismert fejedelem Brandenburgi Katalin, Bethlen második felesége lett volna. De ingatagsága, állhatatlansága napról-napra több gondot okozott a haza sorsán méltán aggódóknak.

A nagy halottat még el sem temették s Csáky István Katalin pénzén[6] már is rendet akart bontani. Kovács Péter és Balogh Mihály hadnagyai alatt hadai Kővár felől lassan nyomultak előre.[7] Az udvar körűl már régebben észrevették készülődéseit, de nézték összetett kézzel. Végre is a kormányzó emberelte meg magát. Ébredezett, jó lenne sikra szállani ellene. Maga öreg, beteges ember volt; szétnézett, ki lenne alkalmas e megbizatásra. Szeme Tholdalagi Mihályon akadt meg.

Parancsára Tholdalagi hadakkal titokban eléjük megy. Kővár

---

1 E. O. Gy. E. VIII. 81. l.
2 Török Magyarkori Áll. Okmánytár. IV. 85—90. l.
3 Emlékírata ez útját nem említi.
4 Emlékirata Mikónál. I. 240. l.
5 U. ott.
6 E. O. Gy. E. IX. 19. l.
8 Emlékirat Mikó. I. 240. l.

vidékén[1], Zsibó táján január 9-én megsemmisíti Csáky reménységét.[2]

A jó katona Tholdalagi mutatkozik itt be előttünk, ki kardot is eredményesen tud forgatni, ha országának szüksége úgy kivánja. Azért igaza van teljesen Orbánnak, mikor rá, mint katonára is felhivja figyelmünket.[3] Ezt Tholdalagitól elvitatni sem lehet. Hiszen már fiatal korában nem idegenkedett a csatazajtól! Maguktól elesnek tehát Salamon aggodalmai és kétségei katonai képességei iránt. Az igazi diplomata lehet jó katona is. Ezt mindnyájan tudjuk. A kettő ki nem zárja egymást, csak ritkán találkozik együtt. Tholdalaginál pedig így volt. Ha van reá alkalma, bizonyosan meg is szalaszt 50—60 török martalócznál többet is.[4] De különben nem feltétlenül bizonyos, hogy akkor nagyobb munkát végez, mint Kővárnál, vagy mint későbbi küldetése alkalmával! Ugyan mikor is bravauroskodhatott volna olyan nagyon Tholdalagi?!? Hiszen örökös jövés-menés egész férfikora. Bethlen nagy hadjáratai alatt távol van mindig a portán! Nem kell elfelejtenünk, fél dicsőség így is sokszor az övé!

Tholdalagi erélyes fellépése következtében Csáky menthetetlenűl bukik. Részletenkint kiderűl minden turpissága s a rendek felbúzduló önérzete elől futni kényszerűl.

A februári országgyűlés nem sokat bizik a porta előleges igéreteiben, melyeket Katalin megerősítése ügyében tett.[5] Kinevezik főkövetté a szerencséskezű Tholdalagi Mihályt,[6] hogy mint Murtéza budai vezér is tanácsolá, ujjabb megerősítést hozzon Katalin fejedelemnő számára.

Megbizták, adja át a szultánnak Bethlen Gábor hagyatékából a neki esett ajándékokat. Legfőképen pedig, hogy Erdély megtámadtatása esetére török-tatár segitséget eszközöljön ki.[7]

A zavaros viszonyok között elindítása sokáig késett. Csak egy jó hónap múlva búcsúzott el *„gelenczei kastélyában“*[8] „családjától.[9] Konstantinápolyba érve, először is jó emberét Reczep basát keresi fel. De köszvényesen, ágyban fekve találja.[10] Néhány napi utánjárással végre a nagyvezér elé jut. Szép beszédben kéri

---

1 Emlékirata Mikónál. I. 240 l.
2 E. O. Gy. E. IX. 19. lap.
3 Marosszék 177. l.
4 Salamon: Két magyar diplomata. XXXVIII.
5 Lázár kézirati munkája: Székely főtisztek. 55. lap. Emlékirat 241. lap. E. O. Gy. E. IX. 34. l.
6 Akad. Ért. II. 186. lap. Naplója Ötvösnél.
7 Akad. Ért. II. 186. lap.
8 Tehát még ekkor is itt tartózkodott családjával!
9 Márcz. 17-én indúlt, ápr. 8-án Kucsuk-Csekmeczére érkezik.
10 Akad. Ért. II. 186. l.

segítségét, a porta jóakaratát.[1] Mint mindig: most is teljes sikerrel.[2]

Otthon Erdélyben ez alatt *rút zürzavaros állapotok* uralkodnak. Mint mentőangyal érkezik vissza Tholdalagi június 25-én este 11 órakor Fejérvárra[3], Zülfikár portai követ kiséretében.[4]

A jó hirek egész sorát hozta magával. Nemcsak Katalin végleges megerősítését, de fermánt a budai vezér, basák számára: álljanak segélyre készen.

Hálásan köszönik a rendek Tholdalagi megfizethetetlen szolgálatait. Örvendeznek a mérsékelt párti politikusok, kik hatalmas támaszukat látják benne.[5]

A zűrzavarban rendet teremteni, országgyűlést hív össze Medgyesre a kormányzó julius havában. Elkeseredetten állanak a pártok egymással szemben. Kirepülnek a kardok hüvelyükből. Csaknem egymásra mennek már, ha Tholdalagi nem áll közéjük Borsossal „*villámhárítóúl*“[6] s egyességet nem teremt, mint 1904-ben Thaly Kálmán a magyar képviselőházban.

Bár Katalin végleg elejtette a furfangos Csákyt: fejedelmi székét nem tudta megmenteni. Az év őszén lemondásra bírják. Bethlen István Rákóczyt nézi ki fejedelemnek. Kapkodna ugyan maga is a hatalom után, midőn kitűnik, hogy a fejérvári nagy templomban „minden voks“, egy hijján, nevére szól.[7] De már késő. A topai egyesség kevés időre késlelteti még a biztos jövőt, alaptalan reményeket táplál Bethlen kebelében. Azonban nem sokáig. Deczember első napján Rákóczy Erdélyország törvényes, választott fejedelme.[8]

Tholdalagi okos diplomata létére megalkudott a körülmények változásával. *De szivében még évekig élt a Bethlenek emléke.*[9]

A választó országgyűlés tiz tagból álló küldöttségre bizza új

---

[1] Ötvösnél kiadva beszéde. V. ö. Marczali: Regesták 166, 176, 185. l.

[2] Emlékírata Mikónál. I. 241. l.

[3] Jun. 3-án indúl, 23-án Brassóban van. Ötvösnél Akad. Ért. II. 186. E. O. Gy. E. IX. 38.

[4] Történelmi Tár. 1881. 1630 júl. 1. Tholdalagi Mihály uram a portán országnak szolgálatjára lévén, maga pénzét költötte el s annak refundálására adott thesaurarius uram neki tallérokban No 166.

[5] E. O. Gy. E. IX. 38. l.

[6] Lázár kézirati műve.

[7] Emlékírata Mikónál. I. 240. l.

[8] Emlékírata Mikónál. I. 241. l.

[9] „1634 máj. 25-én Kovacsóczy István kanczellár bizonyítja, hogy Tholdalagi Mihály, Lázár István és Bethlen István *utóbbi érdekében egyetértettek* és ők hárman készitették Szent-Györgyön azt a levelet, melyből látszik, hogy *Bethlen István izgatott az topai egyezség daczára is Rákóczy ellen...*“ Tholdalagira bizták e levél leírását. Török Magy. K. Áll. Okmtár. II. 171. l.

fejedelme szokásos meghivását. A tiz férfiu között látjuk Tholdalagi Mihályt is.[1] Deczember 7-én Váradra érkeznek, hol Rákóczi nagy örömmel, ágyúdörgések közepette, fogadja őket. Néhány napig ott időznek,[2] aztán vidám hangulatban térnek vissza Fejérvárra, hol a fejedelem decz. 24-én teszi le az esküt.

Rákóczi megválasztásába korántsem nyugodott bele egykönynyen Eszterházy, Magyarország nádora. Hadait megindítja Erdély felé.

Alig végzik el a választással járó ünnepélyes czeremóniákat, a fejedelem parancsot ad Tholdalagiéknak:[3] indúljanak a palatinus ellen Várad felé. Tholdalagiék „bizonyos számu haddal" Kolozsváron keresztűl a Szilágyság felé közelítnek már, mikor Somlyón túl a fejedelem futára éri őket utól pecsétes levéllel. Tartalma Tholdalagi útját Buda felé irányítá, segélyt kérni a török vezértől ura számára 1631 január végén.[4]

Tholdalagi ment. „*Sok versengése*" után egy hónap múlva jó választ hozott.[5] Kevés számú, de „demonstratióra" éppen elegendő török-tatár hadat hozott Rákóczy mellé.[6] Nem is használta másra a fejedelem. Az eközben folyton tartott alkudozásoknak döntő kimenetelt adott Rákóczy győzelme a nádor hadain és Kálló felégetése.[7] Ápr. 3-án kiállították a béke-levelet[8] s május 6-án már a fejedelem nyugodtan utazhatott vissza Gyulafehérvárra.

A fejedelmi széket végleg biztosította magának. Egy pillantást vetett most Európa politikai színpadára. A svéd király győzelmeinek hire rokonszenvessé tette előtte alakját. 1632 febr. elején Erdélybe érkezett követe, Strassburg Pál, szives fogadtatásban részesült udvarában. Felvetette a három év előtt megkisérlett hármasszövetség eszméjét. Rákóczy megigérte neki, hogy a portánál közbenjár érdekükben.

Szavát meg is tartotta. — Főkövetsége az adóval és ajándékokkal Tholdalagi Mihály és Serédi vezetése alatt január 24-én elindúlt Prásmáról a portára[9] s körülbelűl február 20-dika táján érkezett oda.[10] — Útasítása csaknem egyidőben volt Konstantinápolyban a szintén útrakelt Strassburggal. Megparancsolja embe-

---

[1] Rákóczyak kora. I. 254. l. E. O. Gy. E. IX. 59. l.
[2] Emlékírata Mikónál. I. 242. l.
[3] Emlékírata u. ott.
[4] E. O. Gy. E. IX. 160. l.
[5] Emlékírata M. I. 244. l.
[6] E. O. Gy. E. IX. 163. l.
[7] Emlékírata Mikónál. I. 243. l.
[8] E. O. Gy. E. IX. 165. l. Tholdalaginak is jórésze van a békekötésben.
[9] E. O. Gy. E. IX. 172. l.
[10] A rossz út és kéneső szállitmányok késleltetése miatt ilyen késõn csak!

reinek, törekvéseit mozdítsák elő, Ferdinánd megtámadására szerezzenek engedélyt s a dolgokat Hágai Kornéllal egyetértve tárgyalják.[1] A követek megértették fejedelmük óhaját.[2] Előmozdították a szövetkezés ügyét, de hátráltatták Strassburgnak Brandenburgi Katalinra vonatkozó Rákóczy-ellenes titkos tárgyalásait.[3]

Tholdalagiék állandó orátorul Szalánczy Istvánt vitték be magukkal a portára. Elvégezve dolgukat, május 18. és julius 18-ika között[4] hazatértek, rábizván — urok parancsa értelmében is, — a tárgyalások további folytatását.

Rákóczy beleúnt a sok húzavonába. Megbizonyosodott Strassburg kétszínűségéről is. Bosszúsan látott hát egyéb dolgai után. Legégetőbb beavatkozást kivántak a havasalföldi ügyek, hol Leon vajda a bukás szélén állott. A fejedelem eleinte humánusan bánt az égre-földre mindent fogadó boérokkal és vajdával. De midőn megismerte, hogy „a czigántól csak abban különböznek, hogy tisztességesebb köntösbe járnak, szebb házakban laknak, de szavakban való magok viselése nem különböz tőlük sőt azok között találhatnánk olyanokat, kik inkább megállanák szavokat“,[5] követüknek kemény szavakkal adta tudtára, hogy a vladikával együtt Tholdalagi Mihály tanácsosát fogja beküldeni hozzájuk azért az 5000 forintért, amiről erős reverzálist adtak nem régen. Minden meg is történt. De a boérok újabb gyalázatjára. Nem hogy megtartották volna igéretüket, hanem Tholdalagit közel 16—17 napig ott tartották maguknál hasztalanúl s végre még illendő becsülettel ki sem kisérték.[6] Rákóczi azért elhatározta, hogy „másképen útasítja rendre őket“ s Szalánczy által előkészíttette a dolgot Konstantinápolyban.

Nem egyedűli kellemetlensége volt ez. Otthon Erdélyben Zólyomi árulása kötötte meg kezét. Rákóczy nagyon várta már az alkalmat, hogy vele végezhessen. Nemsokára itt is volt; a következő év tavaszán. Márczius 24-én a szegény ifj. Bethlen István temetésére megjelent Zólyomi Dávid is. Április 4-én körűlfogták a fejedelem emberei. Kijelentették előtte, hogy rab. Másnapra virradván, erős fedezet alatt Tholdalagi hintón vitte Fogarasba; útközben Segesváron vasat vertek lábaira.[7]

---

[1] Beke—Barabás: I. Rákóczy Gy. és a porta. 23. l.
[2] U. ott. Tholdalagi főkövetsége. 1632. 6—12. l.
[3] Szilágyi S. Levelek és okiratok. 11. l.
[4] Beke—Barabás i. m. 21—44. l. Május 18-án még nem indultak el s jul. 19-én már nem voltak ott. Közelebbi adat elindulásukra nincs.
[5] Szilágyi i. m. 33 l.
[6] U. ott. Aug. 8-ika előtt történt mindez.
[7] Nagy Szabó Fer. krón. Mikónál I. 144 l. Orbán *hibásan teszi 1632-re ez eseményt!*

Nem egyedűl Zólyomi vágyott Rákóczyt a fejedelemi trónon felváltani. Ilyen titkos törekvése volt a temesvári basa oltalma alá menekűlt Székely Mózesnek is, ki Jenőt, Lugost, Karánsebest hajlandó lett volna átengedni a portának pártfogása jutalmául.

Rákóczy vele is számolni akart. Nem elégedett meg nótáztatásával. Terveit meghiusítandó, főkövetséget indított úgy a portára,[1] mint a budai vezérhez.

Szeptember 14-én Tholdalagi Mihály vezetése alatt útra kelnek a budai követek. Megbizatásuk sokoldalú. Székely ügyén kivűl be kellett jelenteniök a császárrali megbékűlést[2] s elintézni több apróbb dolgot.[3] A Jenő körül levő falvak behódolását, a magyar és török földesurak fizetése ügyében felmerűlt viszályokat rendezni.[4] Utóbbi kérdést Rákóczy egyszersmindenkorra tisztázni akarja. Azért útasítja olyan körűlményesen Tholdalagit, nyolcz pontban összegezve minden ide tartozó lehetőséget.

A fejedelem rendkivűl érdeklődik a küldetés kimenetele iránt. Mikóék odabenn a portán képzelni sem tudják, mi lehet oka annak, hogy uruk levele még nem kereste fel őket elmenetelük óta. Mikor decz. 14-én végre valahára olvashatják, akkor tudják meg igazi okát. Korántsem feledékenység késleltette, de Tholdalagi Mihályéknak *„a vezérrel való dolgokra várakozott.“*[5]

„Ötven napig“[6] voltak Budán Tholdalagiék. November közepe táján kerűltek elő. Ezúttal nem nagy eredményekkel. A vezér elfogadta jó szívvel az 5000 tallér ajándékot, mindent megigért, hogy kieszközli Székelynek a Jedikulába záratását stb., de keveset tett. Még a hódoltsági ügyeket is húzta-halasztotta.

Rákóczy egyelőre nem tudott mit tenni ellene, bár a portán elég jól állottak ügyei. Az év végén a Székelyt pártfogoló temesvári basa elvette büntetését: „mazullá tétetett“. De Székelyt azért nem adták ki. Most a török-lengyel háború küszöbén nem is nagyon erőszakolta e dolgot. Elég gondot okozott utóbbi s Erdély is megsinylette az 1634. évi hosszas táborozást.[1] Annyira, hogy a szokásos évi adó beszolgáltatásával is késniök kellett. A nagyvezér pedig, „mint olyan kéretlen, morózus ember“, már zugolódott is miatta.

A következő év elején rögtön eleget akart tenni kivánságának. De még akkor is várnia kellett egy hónapot. Tholdalaginak,

---

[1] A portára Mikó vezetése alatt Tormát, Dánielt, Daczót stb. küldi.
[2] E. O. Gy. E. IX. 197 l.
[3] Török Magyarkori Áll. Okmánytár IV. 193—4 l.
[4] Szilágyi i. m. 169—171 l.
[5] Beke-Barabás i. m. 90—95 l.
[6] Szilágyi i. m. 173 l.
[7] E. O. Gy. E. IX. 207.

a főkövetnek unokája elkapta a pestist, Sebessi a kapitiha súlyosan megbetegedett.[1] Végre február 6-án elindultak s márczius végén voltak a császárral szemben.[2] Megelőzte a kihallgatást Rákóczy Tholdalagihoz márcz. 10-én írott levele.[3] Fontos, előre nem látott dologról tudósítja fejedelme.

A portán Hágai Kornél, Bethlen volt oroszországi követének Russelle-nek hatása alatt, új eszmét vetett fel. Bizonyos volt abban, hogy a szultán nem szivesen kezd most háborut a császár ellen. A svédek érdeke pedig ezt kivánta volna. Tanácsolja tehát a divánnak: kezdjen támadást a budai vezér s rendeljék mellé segítségül Rákóczyt. Kéri Tholdalaginak, sőt magának Rákóczynak is a jóakaratát e terve keresztülviteléhez.[4]

Hágai becsületes ember volt, mikor igyekszik honfitársai érdekeit előmozdítani. De idegen az erdélyi politikában. Különben nem írta volna meg Rákóczynak e szándékát, ki valósággal megrémült hallatára.

Tholdalagi, — előbb tudván az ügyről, — kiváncsian várta fejedelme útasítását. De nem sokáig. „Ha a budai vezér parancsolatjára fel kezdene ülni az erdélyi fejedelem, bár csak egyszer — ez olyan infinitum lenne, kinek soha végét nem érnénk“,[5] írja tüstént Tholdalaginak. Megparancsolja, teljes erejével küzdjön Hágai ellen s megtiltja neki, hogy „Rosseliust“ — *bármiért is*[6] — behozza Erdélybe.[7]

Tholdalagi rövid pár nap alatt keresztül húzta Hágai számítását. Svédország elesett a segélytől. A harminczéves háború politikusai pedig bizonyára keveset gondolkodtak a felett a kérdés felett: kinek is köszönhetik valóban a porta semlegességét! *Ki volt nagyobb diplomatikus*: *Hágai-é*, *vagy Tholdalagi!*

A jó válasszal nemsokára hazatért főkövet magával hozta Juszuf agát is, hogy a szokásos kaftán ajándékokat a fejedelemnek és tanácsosoknak kézbesítse.[8] Esze ágában sem volt, hogy a ravasz török titkon Székely Mózes ágense; Rákóczi ellen izgató leveleket hoz magával.[9] De a brassai biró becsűletessége kipattantotta titkát.[10] Az öreg Tholdalagi magán kivül volt dühében. Több leve-

---

1 Török M. k. Áll. Okmánytár III. 226. l.
2 E. O. Gy. E. IX. 208 l.
3 Török Magyarkori Áll. Okmánytár. IV. 233 l. Rákóczy levele.
4 E. O. Gy. E. IX. 209. Szilágyi i. m. 263 l.
5 Török Magyarkori Áll. Okmánytár IV. 233 l.
6 U. ott. Állítólag jelentést akart tenni Rákóczynak „minapi“ követség útjáról.
7 Török Magyarkori Áll. Okmánytár. IV. 232 l.
8 Pontosan nem tudjuk, mikor jött haza. Junius elején vagy május végén már *feltétlenül* itthon volt.
9 Török Magyarkori Áll. Okmánytár IV. 290. l.
10 Török Magyarkori Áll. Okmánytár. IV. 291 l.

lében erős szemrehányásokkal illeti az *„agg eb“*-et perfidiájáért, hogy *„magának is ilyen vénsége idejében s az ő ennyi vénségében is“* [1] ezt a gyalázatot tette rajta. A fejedelem méltó megtorlást követel. Azért küldi még julius első napjaiban Szentpáli Istvánt portai követségbe.[2]

Alig tette ki Szentpáli Erdélyből a lábát, Rákóczy ellen Bethlen István mozdult meg. Vállalatának kedvezett az idő. A porta ugyan eddig Székellyel tartotta állandóan sakkba a fejedelmet. De ki tudja? A Bethlen név varázsa nem fog-é neki jobban tetszeni! Rákóczi tarthatott legalább is tőle.

Mig a volt gubernátor csak titokban erősítgette Husztot, Ecsedet, addig semmit nem tett fékezésére. De mikor sikertelen előnyomulása után 1636 januárjának derekán fut Egerbe, majd a budai vezérhez[3] s mindenütt tárt karokkal fogadják, azonkivül, hogy a nádor is megigérte pártfogását: elérkezettnek látja a cselekvés idejét.

Kolozsváron február 17-én megnyitja az összehivott országgyűlést. Innen Huszár Mátyást kiküldik Budára és Konstantinápolyba. Nemsokára indul a főkövetség hírt vinni mindkét helyre: Szalánczyék a vezérhez, Tholdalagiék a szultánhoz.[4]

A budai követség április végén már itthon volt Bethlen békűlési feltételeivel. Erre azonban a rendek nem is reflektáltak. A vezér kevés jóakaratot mutatott Rákóczy iránt. Most tehát a portai követséggel kellett sietnie. Minden attól függött, milyen eredményt ér majd el. Február óta csak húzták-halasztották elinditásukat.[5]

Maga Tholdalagi ugyan nem nagyon bánta. Hajlott kora megkivánta a pihenést s most a tavaszon székének ügyei is jobban lefoglalták. A két évvel ezelőtt tartott lustrát ismételte meg; *ugyancsak a koronkai réten.* [6] Nem is engedték most maguk közűl olyan könnyen székely testvérei. Hiszen hetvennégy év óta nem élvezett ősi kiváltságot szerzett vissza számukra, midőn kieszközölte Mikóval azt a diplomát, mely előtt porba omlott két gyűlöletes szónak emléke is.[7] Hogyne ünnepelték volna attyafiai! Hogy is ne visszhangzott volna nevétől egész Székelyföld!

Junius 29-én végre Rozsnyóról útra keltek.[8] Teljesen felkészülve. A fejedelem előtte való nap készítette el a portai leveleket

---

[1] Szilágyi i. m. 263—265. l. Beke—Barabás 150—151 l.
[2] Szilágyi i. m. 267 l
[3] E. O. Gy. E. IX. 217 l.
[4] E. O. Gy. E IX. 219. l.
[5] U. ott. IX. 233 l.
[6] Orbán i. m. 175 l.
[7] Jus regium. Rákóczy dipl Mikónál I. 279 l.
[8] Török Magyarkori. Áll. Okmánytár. II. 344. l.

Tholdalagi számára s kedves levél kiséretében Literáti Jakab által küldte utánuk Prázsmára.[1]

Rákóczy már julius 11-én olvassa követének Bukarestből írott első tudósítását. Vidáman folytatják útjúkat, nincsen semmi bajuk. Remélik, julius 17—18 án ott lesznek Stambulban. Kéri urát, hogy a Bethlen ügy minden legkisebb fazisáról pontosan értesítse. Még egyszer kéri tanácsát táborozásuk mentségére nézve.[2] A fejedelem tollat vesz s a második nap délutánján válaszol neki. „*Igen szép ratiokat találhat kegyelmetek a megfelelésre.*“[3] Tüntesse fel úgy a dolgot, mintha ők a porta egy régibb parancsa értelmében állanának készen folytonosan. Hiszen Erdély határain lángban van már csaknem minden, oly szorgos a harczi fegyverkezés. „Forrongani tapasztalják“ bégek, pasák készületeiből is, bár a hatalmas császár ellenségét sehol sem látják. Csak az öreg Bethlen berzenkedik, kinek okvetetlenkedését már az erdélyiek megsokalták. Ha nyugalmat akar a császár, „vitesse alá Ródusba, vagy akár Szakics“-ba.[4]

Tholdalagiék 18-án csakugyan szerencsésen megérkeztek a szultánváros „erdélyi ház“-ába.[5] Két nap mulva a vezér elé mentek, ki most az egyszer — csodálkozva látták, — előbb beszél a fejedelem embereivel, mint küldött talléraival.[6] Átadták Rákóczy leveleit, de jövetelük igazi okát csak néhány szóval „attingálhatták“ egyelőre.

Pedig Rákóczy egyre sürgeti őket, siessenek.[7] A budai vezért is csaknem naponként felkeresi levelével. Vigye dülőre már bármiképen is Bethlen dolgát. Követei készen állanak minden perczben, ha „*Bethlen Istvánnak is békességhez volna kedve*“.[8]

A fejedelem elsősorban Bethen „alávitetését“ szerette volna kieszközölni a portán Tholdalagiékkal. Mert mint követének írta, meggyőződött a felől, „*nem promotiot, de inkább büntetést érdemelne Bethlen István.*“[9]

Tholdalagi *ilyen értelemben is* kezdett tapogatódzni Zűlfikár aga által kieszközölt aug. 12-iki magánkihallgatáson a vezér előtt. De előre okosan megértette, falrahányt borsó lenne minden szava most az irányban. A békesség mellett veti hát latba diplomácziai

---

1 Beke—Barabás 422—23. l.
2 Szilágyi i. m. 302. l.
3 Török Magyarkori Áll. Okmánytár. II. 349—50. l.
4 Ugyanott. Rákóczy levele után.
5 Szilágyi *téved,* mikor a *megérkezést julius 26-ra teszi.* E. O. Gy. E. IX. 237 l.
6 Török Magyarkori Áll. okmánytár. II. 367.
7 Szilágyi i. m. 424. l. Török Magyarkori Áll. Okmánytár. II. 354—7. l.
8 Török Magyarkori Áll. Okmánytár. II. 359. l.
9 Ugyanott 360. l.

képességének egész súlyát. Részletesen ismerteti Bethlen multját. Legutóbbi fellépésének indító okát. „*Mi annak nem vagyunk okai országostól, sem nagyságod, hogy ő a fejedelemséget letette*[1] s *most irigykedik Rákóczyra. De vesztét azért nem kivánjuk. Küldje haza a nagyságos vezér Erdélybe, békéltesse meg velünk*“, ez volt kérelmük gerincze. A fejedelem meg fog bocsátani úgy neki, mint fiának, szolgáinak s minden vétkét el fogja feledni.[2] A nagyvezér nem azért volt rideg államférfiu, hogy egyenes választ adjon. Óvatosan kitért előle. A követség kebli ügyeit kezdte bolygatni. Ki is küldte őket tulajdonképen? Az ország? Miért beszél most csak Tholdalagi, a többiek miért hallgatnak? Midőn Tholdalagi ügyesen visszavágott kérdéseire,[3] Zólyomi dol gával hozakodott elő. Ugyebár őt is fogva tartja a fejedelem a szultán minden törekvése[4] ellenére! Bethlen és a császár méltán nem hihetnek Rákóczy hitlevelében ilyen körülmények között!

Kihallgatásuk tehát látszólag eredménytelenül ért véget. Pedig, ha a nagyvezér veséjébe látnak: bizonyára észreveszik azt az érdeklődést, melylyel titokban Tholdalagi meggyőző, világos fejtegetéseit kisérte. Hiszen előtte sem volt ismeretlen Tholdalagi egykori pártállása. Tudta milyen érzelemmel viseltetett egymás iránt a két öreg ezelőtt négy-öt évvel is! Igazságát tehát a becsületes Tholdalagi ne helyezné Rákóczy fejedelem elé is? El nem tudta ezt képzelni sem. Bethlen iránti bizalma most tetemesen megcsappant. De takarta érzelmeit.

Tholdalagi sietett a történtekről urát értesíteni. Az ő éles szeme nem azt tartotta fontosnak, mit a vezérrel végzett. De igen azt, aminek hire még csak levegőben volt: a szultán közeledő ázsiai hadjáratát. „*Az itt való állapotokhoz képest kegyelmes uram nekem bizony úgy tetszik, hogy mostan nem kell attól félni, hogy minket hatalmas császár haddal bántson.*“ [5] Igaza is volt, mint a következmények megmutatták.

A császár aug. 7-én fogadta őket [6] „Elég tisztességgel.“ Most már a basáktól, nagyvezértől igéretet, biztatást nyertek, hogy a szultán megbékélteti őket Bethlennel. De a dolog mégis csak haladt-maradt. A ravasz nagyvezér ezután is tovább áltatta őket. „*A császár még nem határozott, ki lenne a békéltető*“, mondta és sürgette az évi adót.

Ezalatt a budai vezér, Huszain, Bethlent nem csak szóval, de tettel is pártfogolta. Úgy látszott, a volt gubernátor török segít-

---

[1] Ugyanott 371. l.
[2] E. O. Gy. E. IX. 238. l.
[3] Török Magyarkori Áll. Okmánytár. II. 372. l.
[4] Ugyanott II. 367. l.
[5] Török Magyarkori Áll. Okmánytár. II. 378 l.
[6] Tholdalagi aug. 7. jelentése. Szilágyi i. m. 425—439. l.

séggel még komoly aggodalmakat fog okozni Erdély fejedelmének. Maga Rákóczy is kezdett hinni abban, hogy az összeütközés elkerülhetetlen lesz hovatovább.[1] Erre mutat Huszt várának ostromzár alá tétele.[2]

A vezér meg is számoltatja e miatt Tholdalagiékat. De igyekeznek szépíteni a dolgot. Erre a diván egy főtörököt küld annak megvizsgálására.[3] Szept. 15-én Huszain követe Mehemed érkezik a portára egy csomó Rákóczy ellenes parancslevéllel és irományokkal.[4] A nagyvezér 16-án maga elé hivatja Tholdalagiékat. Hidegen adja értésükre, hogy a szultán már elunta hallgatni a Rákóczy ellen való sok panaszt. Elhatározta, hogy leteteti s Bethlent, Székelyt, vagy akárki mást választat helyette fejedelemmé.[5]

Rákóczy még ezekről mit sem tudott[6] s öt nappal későbben is bizalmasan tudatja Tholdalagit, „*nem örömest hágna a tűzbe*".[7] De szeptember végén a Magyarországról vett hírek és Tholdalagi hatása alatt ismét visszaküldi Huszt alá a közben elrendelt ostromló sereget[8] s okt. 3-án véd és daczszövetséget köt minden eshetőségre elkészülve Máté havasalföldi vajdával.[9] Néhány nap mulva egyik csapata a Bethlen és Huszain által előreküldött temesvári basa seregét csellel derekasan megfutamítja.[10]

Bethlenék azt hitték, ha lóra ülnek, Erdély mindjárt „*eláll*" Rákóczy mellől. De csalatkoztak. Ez készteti őket arra, hogy felvegyék az alkudozások fonalát. Omer aga és Ali csausz csaknem egyidőben ajánlkoznak közvetítőül. Nem egészen két hónapi tárgyalás után végre decz. 22-én a portán is hivatalosan kihírdetik a béke pontjait.[11]

A kudarcz odiuma teljes erővel Huszain budai vezér basára nehezedett, ki csak feltételesen kapott parancsot a fegyverfogásra. Ennek pedig nem lett ura. Elhamarkodottságáért a vezér haragját vonta magára most.[12]

Tholdalagiék helyzete a fordulópontig nem valami kellemes lehetett odabenn. Alig mertek mutatkozni még utczán is a nagyvezér előtt. De éber figyelemmel kísérték a legkisebb változást is.

---

[1] E. O. Gy. E. IX. 240 l.
[2] Szilágyi i. m. 429 l.
[3] E. O. Gy. E. IX. 238 l.
[4] Ugyanott. 239 l.
[5] Szilágyi i. m. 457 l.
[6] Ugyanott. Tholdalagi levelét csak szept. 28-án kézbesítette neki Barcsai Ákos szolgája.
[7] Beke-Barabás. i. m. 332 l.
[8] Ugyanott. 333 l.
[9] Török Magyarkori Áll. Okmánytár. II. 406 l.
[10] E. O. Gy. E. IX. 243.
[11] E. O. Gy. E. IX. 246 l.
[12] Török Magyarkori Áll. Okmánytár. II. 460. l. Tholdalagi 1637 márcz. jelentése szerint *hivatalát is vesztette később.*

Különösen Tholdalagi, ki a követség igazi lelke volt. Erős hazaszeretete mellett pillanatra sem jutott eszébe, hogy élete is bizony jóformán hajszálon függ. Mielőtt Rákóczy elhatározta a végleges döntést, egyik követe által megkérdeztette Tholdalagitól, mit cselekedjék? *„Ha megharczol a törökkel és megverik, el kell odabent vesznie a követeknek. Ha meg nem harczol, elvész Erdélytől a libera electio.“* Tholdalagi biztatta, *„csak bátran harczoljon meg. Ő reá semmit ne építsen. Mert ő helyette talál Erdély embert mindenkor, ha megölik is. De a libera electio helyett sohasem talál.“* [1]

Kitisztulva a politikai látóhatár, Tholdalagiék jan. 3-án (1637) felmentek a nagyvezér elé. Kisebb formai kérdések elintézése után (a békére vonatkozólag különösen!) bepanaszolták Bethlen István követét, Laskayt, ki még most is folyton lázít a fejedelem ellen. A nagyvezér megígérte *„kiűzi onnan.“* [2]

Két nap mulva kapták meg a fejedelem decz. 21-én írt levelét.[3] Tudatta velük a békesség „pontos formuláit“ s egyébb híreket. Ezeknek bejelentésére Tholdalagi audencziát kér a kajmekámtól.

Eljövetelük előtt kifejezi előtte közös óhajukat. Haza szeretnének menni. Engedjék el őket. Székely Mózest is hadd vigyék be Erdélybe, hol nem lesz semmi bántódása. Visszakapja birtokait.[4]

Majd ha beérkezik a budai basa jelentése, felelé a nagyvezér. „De az adót megindították-é már, vagy nem“?; hiszen Szent Demeter napján bennt kellett volna lennie! Eleget mondták, a *„hadakozás mulatta el“*, nem ért semmit. Ott kellett maradniok.[5]

A kajmekám is szemmelláthatólag neheztelt Rákóczyra. Mi lehett oka? Nem bizonyos. Talán az, hogy legutóbb nem írt neki semmit a fejedelem. Vagy pedig, hogy Tholdalagiék az adó behozása előtt követelték fejedelmük számára a budai vezér által előre megígért athnámét,[6] miről hallani sem akart a nagyvezér sem.[7]

Napról-napra nagyobb bizalmatlanság vette őket körül. Január 13-tól kezdve két csausz őrizte az erdélyi házat, ne hogy megszökjenek lakói az adó beszolgáltatása előtt.[8] Tholdalagi először tréfára vette a dolgot, mikor a csausz bizalmasan nem tágí-

---

1 P. Horváth Kozmánál: Tört. Kalászok. 7. l.
2 Török Magyarkori Áll. Okmánytár. II. 485 l.
3 Nem ismerjük csak vonatkozásban. Török. M. Á. Okmányt. II. 491. l.
4 Török Magyarkori Áll. Okmánytár. II. 492—3 l.
5 Ugyanott. II. 494—5 l.
6 Szilágyi S. i m. 464 l.
7 E. O. Gy. E. IX. 247 l.
8 Ugyanott.

tott mellőle. De mikor másnap „kivül és a ház körül, hogy jól besötétedék, többen is kezdették az házat kerengeni kivül“,[1] megbizsergett ereikben a vér s kérik Isten segítségét, oltalmazza meg őket.

Meg is oltalmazta. Helyettük az álnok Huszain budai vezért érte utól balvégzete. A szultán még eddig semmit sem tudott a deczemberi békéről. De mindörökké nem lehetett titkolni előtte. Roppant indulatba jött. A közeledő török-perzsa háború miatt azonban a megkötött egyezséget már fel nem bontotta.

Az idő telik-múlik, Tholdalagiék még februárban is „custodia alatt“ vannak. 18-án kihallgatásra jelentkeznek a nagyvezérnél. Első szava, meg volt-e már a gyűlés, hol adót szavaznak?

Kérik közvetve még ennek előtte: engedjen kettőt vagy hármat közülök[2] haza. Azt a választ kapták, együtt jöttek, együtt mennek, nem külön-külön.

A jelek arra mutattak, jó lesz sietni az adóval, ha életben akarnak maradni. Musza pasa is üzeni jó barátjának, Tholdalaginak: *„az adót siettesse behozni, a rájuk való utólszori készülettől őrizkedjék“*.[3]

Rákóczy sürgetésükre 28-án meg is igéri nekik, küldi mielőbb. *„Eddig se rajta mult, csak legyen, ki be merje vinni.“*[4] De a portán nem győzik tovább várni. A szultán parancsából a Tholdalagiék szövetségének két tagját, Hallert és Reiczot márczius 4-én előre küidik Erdélybe, siettessék ismét behozatalát.[5] Tholdalagit Ugronnal együtt úgy tarták vissza, hogy Musza pasával ki fognak menni Budára.[6]

De *„változék elméjek“* — mint Rákóczyt tudatja felőle Tholdalagi.[7] Másnap már elejtették az útasítást s tudtukra adták, addig maradnak ott, mig az erdélyi adót nem látják.

Hallerék még haza sem érkeztek, a medgyesi gyűlés megszavazta a portai adót.[8] Április másodikán veszik Tholdalagiék ezt ez örömhirt, mi a díván-űlő vezérek között is jó hangulatot okoz. De még egy teljes hónapot kell Sztambulban tölteniök, mig végre junius elején megérkezett Réthy István a várva-várt küldeménynyel.[9] Tholdalagi és Ugron örömmel mennek ki

---

[1] Török Magyarkori Áll. Okmánytár. II. 497. l.
[2] Szilágyi i. m. 465. l. Sebesi által febr. 4-én.
[3] Beke Barabás 342. l.
[4] Szilágyi i. m. 470 l.
[5] Ugyanott 472. l. E. O. Gy. E. IX. 248. l.
[6] Valószinüleg az athnámé kérdésében.
[7] Szilágyi i. m. 472. l.
[8] Ugyanott 478. l.
[9] Szilágyi i. m. 481. l.

elébe. *„Lantosok és egyéb muzsikások“* kiséretében boldogan viszik be őket.

Vidám napok következnek most. Az ajándékok kiosztása, az adó beszolgáltatása. Mindegyik Tholdalagi szép beszéde kíséretében, mi majdnem egy hetet vett igénybe. Búcsulátogatások, ebédek, útra készülődések között töltik a hátralevő időt s junius 18-án indulnak ki Konstantinápolyból,[1] ide-oda egy éves tartózkodásuk szinhelyéről.

Máté havasalföldi vajda a Bethlen-féle zavargások idején hűségesen kitartott Rákóczy mellett. A múlt év őszén egymással kötött véd és dacz szövetségük a fejedelmet is hittel kötelezte iránta. E fogadalmának tesz eleget, midőn 1637 őszén érdekében expediciót indít Lupul moldvai vajda ellen.

De nem egészen önzetlenül. Mert a dolog, legalább részben, őt is érdekelte.

A két oláh vajda már régen farkasszemet nézett egymással. Máté Rákóczy pártfogásán kivül a bécsi udvar rokonszenvét is birta.[2] Ellenük Lupul keleten keresett segítséget. Jól számított, mikor ügynökei által titkon a portát bujtogatta Rákóczy ellen. Még nem felejtették el ott a Székely, Bethlen kisérleteinek dugába dőltét. Nem azt, hogy most már nincs alkalmas emberök, kivel állandóan sakkban tarthassák Erdély fejedelmét. Viszont Máté „elhatalmasodását“ sem nézték jó szemmel.

Tetszetős volt Lupul terve. Külön-külön igázni le a szövetségeseket, először Mátét, majd Rákóczyt. Úgy látszott, hogy az al-Duna mellett állást foglaló Mehemed pasának ezzel kapcsolatban titkos küldetése van.[3]

Rákóczy várta a fejleményeket. De nem nézte azt öszszetett kézzel, hogy Mehemed megmozdultával a Kárpátokon túl Lupul is mozgósít. Gyorsan intézkedett s szeptember első napjaiban kezében volt a császár segítséget igérő levele.[4]

E bátor fellépés hatása nem maradt el. Lupulék visszahúzódtak. De csak rövid időre. 31-én virradóra, (októberben) Máté futárja a fejedelem gyors segítségét kérte.

Rákóczy nem sokat gondolkozott, Kemény Jánost hivatá, ki éppen akkor udvarában tartózkodott. „Diskurált“ vele Máté vajda megsegítéséről. Az összes módozatokról. Megbizta, hogy a székely hadakkal siessen Oláhországba.[5]

---

[1] Szilágyi i. m. 489—491. l. Tholdalagi jun. 1. jelentése. Szilágyi szerint julius 16-án értek haza. E. O. Gy. E. X. 7. l.

[2] E. O. Gy. E. X. 8. l.

[3] E. O. Gy. E. X. 9. l.

[4] Eszterházy levele után. Ugyanott 9. l.

[5] Kemény János emlékírata. 290. l.

Lupul ellen most török politikát használt. Ellenlábasúl pártfogásába vette Mogila János moldvai trónkövetelőt, ki neki nov. 2-án hűséget esküdött.[1]

E hónap első hetének végén Kemény az első csapattal már Erdély határszélén állott. Rákóczy segesvári táborba szállása után derékhadát a portáról juliusban visszakerült — s azóta koronkai udvarházánál pihenő — Tholdalagi Miháiy vezetésére bizta, kit — úgylátszik — az egész vállalat „előljáróául"[2] rendelt.

Máté mégegyszer megsürgeti a segítséget. Lupulék már országa határán állottak. Tholdalagi siet Keménynyel egyesűlni, ki nála nélkűl semmit nem akar kezdeni.[3] Nov. 10-én éjjel már Mogyoróson hál, másnap beérkezik Prázsmárra délután két és három óra között.[4] Hadait[5] a nyéni mezőre vezetteti Ugron János embereivel együtt, ki Farkas Ferenczczel hátramaradt kissé. A csíki hadak Petki István vezetése alatt Feldoboly, Borosnyó és Zágon körűl gyűlekeztek.[6] Tholdalagi, Ugron és Farkas úgy egyeztek meg, hogy mihelyt a hold feljő indúlnak s Cserlés[7] nevű falúnál egyesűlve haladnak tovább. 12-én aztán majd a csikiakat is maguk mellé veszik.

Haditervük nem volt a legegységesebb, mert Tholdalagit a Kemény futára elmellőzte s nem tudta átadni ura üzenetét. Búslakodott is emiatt sokat az öreg Tholdalagi. Délután hosszasan értekezett a szintén ott tartózkodó Mogilával, (Szalánczy indulófélben levő portai követtel is) ki aztán hajnalban elindúlt Bereczk felé.[8]

Lupul megerősített tábora Foxen mellett állott,[9] hová Havasalföldéből vonúlt vissza Tholdalagiék gyors közeledésére. Azt hitte, Máté azokat is ide fogja vezetni ellene. Védelemre készűlt tehát, várva Mehemed segítőcsapatát.

Tholdalagi közben egyesűl Keménnyel[10]. De Havasalföldében Lupulnak már csak „hűlt helyét találják." Máté vajda fellélekzik. Ír Tholdalaginak, „*bemennetek már nem kivántatik.*"[11] Segítse inkább Mogilát a vajdai székbe. Erre nézve Tholdalagi 13-án kér parancsot urától, „hadmásmezei" táborából.[12]

---

[1] Török Magyarkori Áll. Okmnytr. II. 504. l.
[2] Ugyanott. II. 505. l.
[3] Török Magyarkori Áll. Okmánytár II. 505 l.
[4] Beke—Barabás i. m. 445 l. *Szalánczy* levele után.
[5] Mely nagyobbára *maros és udvarhely székiekből* állott.
[6] Szilágyi i. m. 493 l. Tholdalagi nov. 11 levele.
[7] Beke—Barabás i. m. 446 l.
[8] U. ott. 446. Terve neki az volt, hogy a fejedelem segítségével Lupul háta megett lopózkodik be „Jászvásárba".
[9] Beke—Barabás i. m. 349 l.
[10] Kemény önéletírása 290 l.
[11] Beke—Barabás i. m. 349. Tholdalagi levele.
[12] U ott. 350 l.

Közben ugyanis Kemény meghallván, hogy Lupulnak egy csapata a gyímesi szorost megszállotta, tüstént elindúlt védelmére. Alig érkezett meg, az ellenség gyáván megfutott. Egy darabig utánuk nyomúl a Tatros mentén. Aztán visszafordúl. Szembe jön vele a segítségére indúlt Tholdalagi.[1] Együtt kalandoznak most be pár napi járóföldre Moldvába. De minthogy Máté semmi kedvet nem mutat a harcz további folytatásához, ők is kijövének az ojtózi szoroson keresztűl Erdélybe.[2]

A béke azután csakhamar bekövetkezett. Rákóczy parancsára, — ki a portára való tekintettel nem akarta nagyon elmérgesíteni a dolgokat, — Tholdalagiék hathatósan közreműködtek létrejövetele érdekében.[3] Decz. 7-én Szász-Dályára érkeznek s fejedelmüknek teljes sikerről tehetnek jelentést.[4]

Tholdalagi siet haza Koronkára gyermekeihez. A hideg, téli időjárás nagyon megviselte. Jól esik neki az a másfél évi pihenő, mely alatt csendes szemlélője otthonából az országos dolgoknak.

De Rákóczy bízalma még egyszer fontos és titkos küldetésre szólítja.

A harminczéves háború chemnitzi csatája 1639. május 19-én útat nyitott Banérnek Bécs városa felé. Ő pedig a gyűlölt falak alatt Weimári Bernáton kivűl Erdélyország fejedelmével is találkozni akart.[5]

Rákóczy kezét, — a belügyek rendezése után, — mi sem kötötte. Szivesen fogadja a közvetítő franczia követet. Hogy pedig a porta engedélyét biztosan megnyerje a nyugati külpolitikába való beavatkozáshoz: Tholdalagi Mihályt küldi Kőrösi Istvánnal Sztambulba főkövetségre.

Julius 19-én készen áll utasításuk.[6] Négy nap múlva indúlnak Fogarasból[7] Gelenczén, (hova betér Tholdalagi egy pillantást vetni birtokára), Brassón keresztűl. Rukarból tudósítja a portán levő Réthyt menetelükről.[8] Aug. 3-án köszöntik Máté vajdát Bukarestben fejedelmük nevében. Figyelmezteti Tholdalagit, vigyázzon magára, ha bemegy, mert Lupul árulkodik ellene; baja talál történni! De Tholdalagi hazaszeretete nem ismer félelmet.

A fejedelmet majdnem napról-napra tudósítva mindenről, haladnak előre. 22-e előtt néhány nappal beérkeznek.[9]

---

1 Kemény önéletírása. 292 l.
2 U. ott. 293 l.
3 Beke—Barabás i. m. 517 l.
4 Haller naplója Mikónál. IV. 42 l.
5 E. O. Gy. E. X 37.
6 Beke—Barabás i. m. 471 l.
7 U. ott. 475 l.
8 Szilágyi i. m. 588. l.
9 Beke—Barabás i. m. 476 l.

Kettős feladat vár most itt reájuk. Megegyezni a franczia követtel véglegesen s kinyerni a porta engedélyét.

Rákóczy három pontban foglalta össze kivánságait és úgy küldte el a francia királyhoz még kora tavasszal.[1] Azt hitte, aláirva kapja vissza nemsokára s Tholdalagiékkal Konstantipolyban együtt fog működni egy „gallus ágens“ a porta megnyerésén.

De mindez nem igy lett. Tholdalagiék augusztus közepe óta hiába fáradoztak; a franczia királytól várt resolutiót nem kapták meg. A szultán egyelőre betegsége miatt[2] felfüggesztett minden követ kihallgatást. Elébe tehát nem mehettek, még ha eredményt lehetett is volna attól remélni. Ferdinánd megtudta, mi készül ellene. Követeket küldött ellensúlyozásukra.[3] A franczia követ ravasz politikus volt. Egyelőre nem akart semmit kezdeményezni. Várta a fejleményeket. Igy tehát Tholdalagiék teljesen magukra voltak utalva. Elkeseredésükben audencziát kérnek a kajmekámtól szept. 5-én.[4]

Magánkihallgatásuk csakugyan megtörtént. Zülfikár tolmácscsal négyen voltak ott jelen mindössze. Rendről, rendre szépen elmondták: a franczia felszólítást, azt, hogy fejedelmük a porta tudta nélkül semmit nem akart tenni; végül kinyilvánították a dolog késedelmes lefolyása miatti türelmetlenkedésüket. A kajmekám feleletén meglátszott, hogy nem kapott előtte valami fényes ajándékot.[5] Két órai hosszadalmas értekezésük után megállapította, hogy ezek *nagy dolgok*,[6] melyekre egyedül választ nem adhat.

Állapotuk mindenben a régi maradt. Tovább kellett várni. Két hét mulva 20-án a szultán elé vezették őket. „Igen nagy solemnitással“ ment fogadtatásuk, de annál kevesebb eredménynyel. Okt. 2-án ennél többet nem tudnak jelenteni fejedelmüknek. A „*gallus csak szóval tart bennünket*“, panaszkodik az ősz Tholdalagi.[7] Székely végleges kibocsáttatására is megtették a szükséges lépéseket. De az is haladt, maradt.

Végre okt. 4-én felkeresték a „gallust“ lakásán. Adjon számot eddigi viselkedéséről. Valljon szint a conditiokra nézve.[8] Vallott is, de Tholdalagiék nem köszönték meg. Minden szava csupa idegesség volt. Alapnélküli ellenvetéseket támasztott jogos kérelmük iránt. Hiszen a pontozatokban szó sincs rögtöni segítségről, csak „in ultima necessitate“! Mint követelhetik hát, vágta szemébe

---

[1] E pontokra a követjelentések vajmi kevés világot vetnek.
[2] Szilágyi i. m. 598. l.
[3] Beke—Barabás i. m. 498. l.
[4] Szilágyi i. m. 594. l.
[5] *Szilágyinál* jelzi is Tholdalagi, hogy „nem jó emberük“ a kajmekám.
[6] Szilágyi i. m. 597. l.
[7] Beke—Barabás i. m. 481. l.
[8] U. o. 485. l.

Tholdalagiéknak. Különben sem ér rá hosszas tárgyalásra. Neki haza kell mennie s a szultán engedélyére nézve egy pasa igéretében meg sem bizna.[1]

Igy hát csaknem vége volt mindennek. A kajmekámban Tholdalagi semmit nem bizott, ki hitelt adott Lupul ellene való áskálódásának s róla egyszerüen, mint „áruló eb"-ről emlékezett.[2] Valósággal félteni kellett tőle életét is. Sürgeti e miatt nem egyszer az adót és ajándékot Rákóczytól.[3]

További tárgyalásokat nem volt kivel eszközölni. A vezér határozottan kijelentette nekik tiz nappal előtte, *„hogy a három conditiókba egyiket is nem comprobálja"*.[4]

Most már semmi nem volt hátra számukra. Igyekezni kellett életüket megmenteni legalább. Okt. 29-én küldi Tholdalagi legutolsó tudósítását lemondó hangon a fejedelemhez.[5] Aztán útra kelnek.

Nov. eleje nagy változást hozott. A franczia királytól Bisterfeld visszaérkezett.[6] Jó hírt hozott. A király óhajtja Rákóczy szövetségét. Utasítja portai követét Hágai Kornélt, teljes erővel ezen munkálkodjon. A fejedelem ehhez képest örömmel utasítja Tholdalagiékat a medgyesi gyűlésről újabb kisérletre.

De megkésett. Gyors postája a „Novák havasa" [7] alatt találta Tholdalagit, ki már vissza nem tért szemfájása miatt.[8] Az évi adót Serédi vitte be a portára, hol a szultán bekövetkezett halála egyelőre leszorította napirendről a szövetkezés kérdését.

Utolsó országos útja volt e követség nagyercsei Tholdalagi Mihálynak. De nem legutolsó politikai tevékenysége. Az ősz főkapitány ezután is pontosan megtartja széke gyűléseit Marosvásárhelyen,[9] gondoskodik a tanácsház kijavításáról,[10] figyelmét nem kerüli el semmi, amin segíthet. Végső lehelletéig búzgón szolgálja hazáját, fejedelmét.

---

1 Beke—Barabás i. m. 486. l.
2 U. o. 500. l.
3 U. o. 501. l.
4 Ugyanott 495 l.
5 Ugyanott. 502 l.
6 E. O. Gy. E. X. 43 l
7 Török Magyarkori Áll. Okmánytár. III. 47 l.
8 Beke-Barabás 498 l.
9 Benkő J. Marosszék ismertetése 64—66 l. Mint *főkirálybiró* gyűléseket tart: 1625 nov. 9., 1625 nov. 25., 1627 febr. 3., 1628 máj. 2., 1629 jún. 6., 1633-ban. Mint *főkapitány*: 1635 jan. 3., febr. 6., márcz. 20., 1636 decz. 23., 1638, 1639, 1640 febr. 2., 1641 ápr. 4., 1642 jan. 19. Benkő megyei jegyzőkönyvek alapján közli mindezeket. De tudjuk, egyik-másik határidőről így pl. 1636 decz. is, hogy Tholdalagi *akkor nem volt itthol*, tehát csak *nevében* tarthatták meg a gyűlést.
10 Ugyanitt Benkő közgyűlési napló után.

V.

Tholdalagi mint emlékiró. Munkásságának történetirodalmi értéke.

A história „nagy Tholdalagi Mihály"-a rokonszenves, vonzó egyéniség. Egyszerű, szürke portai követ, milyen előtte, utána sok más volt Erdélyben. De mégis különbözik valamennyitől. Különbözik kortársaitól, kik közül fölényesen magaslott ki alakja. Kiknek igazi mesterük. Különbözött elődeitől, utódaitól, mert egy Bethlen Gábor diplomácziai iskolájában növekedett, mert *Erdély aranykorát* szolgálhatta át esze, tudása legjavával.

Erős nemzeti érzésű, igazságszerető, jámbor életű lelkes keresztény. Vérbeli politikus. Elsőrendű történeti tényező. Író is egyszersmind. De korántsem olyan Kemény János, Bethlen Miklós, Cserey-féle történetíró.

Szereti a multat, az emlékeket. Magának ír elsősorban. Megörökíti viselt dolgait. Meg azokat a mozzanatokat, melyek felett valamikor elgondolkozott. Melyek figyelmét megragadták. Vagy, melyek országos változásokat jelentettek.

Ismerünk tőle *nagyszámú követjelentésein* kívül [1] *egy emlékiratot* [2] és *négy naplótöredéket.* [3]

Emlékirata tizenhét év történetére vet világot. Röviden, nem krónikás modorban. Tömören, világosan. Báthory Gábor halálától I-ső Rákóczy György trónra léptéig.

Miért mozog épen e határok között? Bajos rá feleletet adni, ha minden eshetőséget számításba veszünk. De bizonyos, memoriáléja kezdetétől végéig fokozott mértékben bővűl, szélesedik. Nem más, mint Tholdalagi fejlődő politikai látókörének hű tükre. Keletkezését, így felfogva tudjuk legtermészetesebben megérteni.

A gelenczei főúr Bethlen udvarába kerűl. Portai követségbe megy. Körülötte minden élő történelem. Mohón szívja magába az ismeretlen légkört. Követjelentéseket készít, históriai vonatkozású magánlevelezést folytat. Olvassa követtársainak útleírásait, feljegyzéseit. Egyszer aztán maga is önkénytelen tollat ragad. Mind jobban-jobban belemélyed munkájába. Lassankint napi szükségletévé válik. Később hiszi valósággal, el sem lenne már nélküle.

Az 1613. évet elfogadhatjuk munkája kezdetéül. Hogy ezelőtt

---

[1] Kiadva Beke-Barabás I. Rákóczy György és a porta. Szilágyi S. Levelek és okiratok. Török Magyarkori Államokmánytár. I—III. köt.

[2] Erdélyi Tört. Adatok. I. 223—243 l.

[3] Tört. Tár. 1881—82. 1613—15. 1619-ből. Salamon Ferencz: Két magyar diplomata. 1625-ből. Akad. Ért. II. kiadta Ötvös Á. 1639-ből.

írt-é bármiféle más feljegyzéseket? Nem tudjuk. De valószinüleg nem. Élete körülményeiből, külső jelekből majdnem biztosan következtethetünk erre. Boldog házasélete, melynek különösen első éveiben semmi történelmi nevezetességű eseménynyel nem foglalkozott, — kizárja, hogy ilyesmire még csak gondoljunk is. Anyaga ugyan lett volna bőven feljegyezni való. Saját élettörténetéből. Küzdelmes ifjusága. Az akkori idők zavarai. De nem örökített meg belőlük semmit, sajnos. Mert ha teszi, bizonyára hivatkoznék rá valahol emlékeiben. Ez tulajdonsága.[1]

I. Rákóczy György fejedelem trónraléptével szakad meg naplója. Miért? A jó Isten tudja. Mindenesetre nagyon furcsa dolog, ha meggondoljuk, hogy életében változás nem áll be ezután sem. Szinte megvárnók tőle, hogy egész életén keresztül vezesse. Tetszőleges magyarázatokat találhatunk mentségére. A Rákóczy György uralkodásának kezdetén erős Bethlenpárti Tholdalagi nem akarta írott nyomát hagyni érzelmeinek, hogy utóbb árulója legyen.[2] Vagy talán gyengülő szemei késztették kedvencz időtöltésének félbenhagyására.[3]

Tholdalagi Mihály koríró. „Emlékezetül hagyott" írásának kizárólag politikai történeti színezete van. Alaki és tartalmi tekintetben egykorú naplók között munkájához hasonlót hiába keresünk. Nem túlságos értékénél, de érdekességénél fogva. Nem napi feljegyzések évi sorozata, mint Segesvári Bálint krónikája. Ennél több. Logikusan kidolgozott, összefüggő, tömör kompendium féle. De kevés eseményt ismer. Kevesebbet Segesvárinál, kevesebbet Sepsi Laczkó Máténál, Nagy Szabó Ferencznél. Figyelmét Erdély történetétől függetlenül magyarországi változások alig kötik le.

Emlékirata tizennégy fejezetre tagozott. Épenséggel nem arányos beosztással. Sem az egyes évekre, sem a fejezetek tartalmára nézve. Három, sőt négy év eseményeit is egy szakaszba szorítja be. Ennek következtében kronológiájára itt-ott csak eseményből következtethetünk.[4] Néhol ugyan — hihetnénk — azért teszi, hogy kevés adatát tömörítse. De munkája legutolsó részében ez a feltevésünk önmagától elesik.[5]

A naplótöredékek emlékiratának következetes kiegészítő részei. Itéletet mondani külön-külön egyikről sem lehet, ha Tholdalagi fennmaradt emlékeinek igaz történeti értékét keressük. Egészen

---

[1] Emlékirata Mikónál I. 238—239 l.
[2] 1635 után e feltevés már természetesen meg nem állhat.
[3] Beke—Barabás i. m. 497 l. 1639 okt. 20. levele.
[4] Emlékirata Mikónál I. 226 l. Szkender Goreczki-féle expedicziója 1618-ban történt. Ugyancsak 242—243 l.
[5] Emlékirata i. h. 238 l. Mert itt *van anyaga bőven* s még sem ad pontos dátumokat.

megváltozik igy magáról az emlékiratról alkotott felfogásunk. Látjuk' hogy Bethlen fejedelemmé választatása évéből nemcsak azt a nyolcz eseményt ismeri, amiket emlékiratában érint. Báthory Gábor halálának feljegyzésén kivűl,[1] utolsó éveinek történetéről is tud.[2] Figyelmet érdemel a török történelemben tanusított jártassága.[3] Kiegészíti emlékiratának első követségi útjával kapcsolatos mondandóit, feljegyzi részletes itineráriumát,[4] tettekben és írásban (oroszcsik) soha nem tagadva meg jó magyar voltát.[5]

Más színben látjuk az 1619. évre vonatkozó adatait naplótöredéke kapcsolatával.[6] Más színben látjuk különösen az 1627-ről fennmaradt sorait, ha tekintetbe vesszük, hogy olyan százhatvan oldalas oklevéltárral ellátott melléklet járul hozzá, mely a magyar történelem „szőnyi békéjének" legterjedelmesebb, legértékesebb forrásmunkája.

Az 1625. évben is utal *„odébb hátrább"* megírt dolgokra, vagyis a gyarmati békéről bizonyosan hasonló szellemben készített töredékére. De sajnos, ezt még mindezideig nem ismerjük.

1630. naplója konstantinápolyi útját mutatja be s jelentéktelenebb adatokat őriz Brandenburgi Katalin fejedelemségéhez.

Kiegészítő részei egymásnak a naplók és az emlékírat azért is, mert a naplóknak művelődéstörténeti vonatkozásuk van, mi pedig az emlékíratnak igen gyenge oldala.[8] Erdélyország pénzügyi állapotáról, az állami jövedelmekről következetesen hallgat, mintha nem is érdekelné legkevésbé sem. Pedig naplói kéneső szállításokról, árusításokról beszélnek, melyek többször személyes vezetése alatt mentek végbe.[9] Bő adalékokat szolgáltat a konstantinápolyi erdélyi követek életéhez. Számtalan kisebb, de érdekes, jellegzetes dolgot megismerhetünk naplóiból. Mindenre kiterjedő figyelme ezekben megkapóan nyilvánul hellyel-közzel. Itt elmélkedésre készteti a bővízű janinai forrás,[1] miért nincsen Erdélyben, hogy két malmot is hajtana egyszerre! Ott, — emlékíratában — szól Lippa elvesztéséről, anélkűl, hogy birtokügyi jelentőségére ügyet is vetne.[2] A konstantinápolyi szőnyeg, kendő, apróságok

---

1 Emlékirata i. h. 223 l.
2 Történelmi Tár. 1881 6. l.
3 Történelmi Tár 1881. 7. l.
4 Erre későbbi naplóiban is gondot fordít.
5 Történeti Tár 1881. 8 l.
6 U. ott. 1882. 470—71 l.
7 Egyedűl portai ajándékokra, a Farkas ágyúra, Balassi fösvénységére és a Rákóczy bejövetelével kapcsolatos ünnepségekre czéloz Emlékírata Mikónál I. 223., 227., 230., 242. l.
8 Tört. Tár 1882. 470—71. l.
9 U. ott. 1881. 9. l.
10 Emlékírata Mikónál I. 223—24. l.

vásárlása fontosabb előtte Bethlen választatásának részleteinél.[1] Tudjuk, mennyi fizetése volt esztendőn keresztűl a török porportán,[2] de fejedelme, Báthori elleni táborozásáról, útjáról semmit sem mond, pedig bizonyosan tudott róla, hiszen valószinűleg oldala mellett tartózkodott. Szemére hányja Báthory gyilkosainak hálátlanságukat,[3] értésünkre adja a török császár Bethlen iránti pártfogását. Azonban nem érdekli Sarmasági—Birkner küldetése a német frigykötés ügyében.

A naplók műveltségtörténeti oldalát túlbecsűlnünk természetesen nem szabad. Jóval kevesebbet nyújtanak ezek mindenesetre egy Borsos Tamás portai historiájánál, de ránk nézve azért nagyon fontosak. Érdemes lapok úgy is, mint a balkán XVII. századi geográfiájának, ethnográfiájának szolgálatában álló hiteles adalékok.

Tholdalagi hátrahagyott emlékeiben önmagával szorosabban véve keveset foglalkozik. Még is mondhatjuk, *eseményfűzése politikai tevékenységével áll szoros kapcsolatban.* Ehhez képest megállapíthatjuk emlékíratának irányító elveit.

Mikor csak teheti, az országgyűlésekről mindig megemlékezik. Természetes dolog is egészen. Mint országos követet innen expediálták. Ez rá nézve fontos volt. De csak annyiban, amennyiben magára és követtársaira vonatkozott. Általános érdekű országgyűlési határozatot sohasem említ. Mint diplomata, rendkivűli kedvteléssel adja a különféle békekötéseket, alkudozásokat, egyezségeket, törököt, magyar, lengyelt egyaránt.[4] Környezete hatása alatt áll úgy a török portán, mint itthol Erdélyben. Felemlíti mindkét helyen, akikkel érintkezik.[5] Annál meglepőbb, hogy *követtársai életére, tetteire kevés adalékot találunk nála.* Ha portán van, tudósításainak háromnegyedrésze török vonatkozás.[6] Hirből hallott dolgokat nem igen szeret leírni, csak kénytelenségből. Ez a tartózkodás nagy érdeme Tholdalagi munkásságának. Emeli hitelét: a részletkérdések iránt érdeklődő szakember elsősorban azért veszi nagy hasznát emlékíratának, mert országos ügyekben történt követségi utasításait mindenkor pontosan leírja. Értékes ez valóban; ilyen összefüggően, tisztán, világosan sehonnan sem ismerjük. Pedig nem élettörténeti adalék. Valóságos kűlpolitikai história. Követjárásaival kapcsolatban útal több-kevesebb részletességgel az azt előkészítő, követő, vagy akközben történt politikai mozzanatokra is. Ez csak nagyobb becsülésünket biztosítja műve számára, mely többi részeiben ösmert adatainkat erősíti meg.

---

[1] Emlékírata i. h. 232. l.
[2] Tört. Tár. 1882. 470—71. l.
[3] Emlékírata i. h. 222. l.
[4] Emlékírata i. h. 225., 231., 232., 234., 236—43. l.
[5] Nagy Szabó Ferenczet nem említi egyedűl. Mikó i. m. I. 123. l.
[6] Mint 1620-ban is. Emlékírata i. h. 228. l.

Az égi jelenségeket, természeti erők megnyilvánulásait kevesebbre becsűli más koríróknál.[1] *Időhatározása,* — ahol t. i. nem hiányzik, — *pontos, megbizható.* E tekintetben csak ritkán ingadozik kevéssé,[2] évet sohasem téveszt. Legnagyobb eltérése néhány nap az igazságtól, mikor Báthory futását szept. végére teszi.[3] Az első hét évben nem használ hónap dátumokat.

Családtörténeti tekintetben munkái teljesen figyelmen kivül hagyhatók. Azt a pár feljegyzést, ami Báthory és gyilkosai megöletésére, követtársa, az öreg Balássi Ferencz és fejedelme Bethlen Gábor halálára vonatkozik, másutt részletesebben feltaláljuk.

Tholdalagi Mihály nem igazi történetiró, csak történeti feljegyző. Emlékeiből lépten-nyomon kiérzik jó hazafisága. Kilátszik természetes éleslátása, józan itélőképessége. Nagymérvű politikai elfoglaltatásai rákényszerítették egyes események feljegyzésére. Ezért irt. Bethlen Gábor diplomácziájának részletes, pragmatikus történetirója azonban igy is nagy hasznát fogja venni még munkájában Tholdalagi emlékíratának s különösen nagy hasznát fogja venni követjelentéseinek, melyek ismerete nélkül Erdély aranykorának keleti összeköttetéseit megérteni minden izében lehetetlen.

Külön kell megemlékeznem a követjelentésekről, melyek I. Rákóczy György korára igen fontosak. Bőven kárpótolnak bennünket megszakított emlékiratáért, félbenhagyott naplójegyzeteiért.[4]

Bethlen idejéből is ismerünk tőle jelentéseket,[5] de azok értéke eltörpül az 1631. után keltezettek mellett. Rákóczy uralkodásának első szakában hat évről beszélnek utóbbiak.[6] Egyik részüket már beillesztette Szilágyi Sándor történetirodalmunkba,[7] de a másik rész még úgyszólván kiaknázatlanúl hever.[8] Úgy műveltség, mint politikai történeti tekintetben elsőrangu kútfők. Belőlük már többé nem a szűkszavu napló-, emlékiró Tholdalagi szól hozzánk, de a körültekintő vérbeli diplomata, kiforrott produkáló tehetség, ki Rákóczynak sokszor ad szabadító eszmét nehéz kérdésekben. Jelentései itt-ott néha terjengősek, de vezető gondolatuk soha sem vész részletekbe. Nem egyszer utóiratban közöl tartalmas dolgokat.[9]

---

[1] Mint Segesvári, Sepsi Laczkó, Nagy Sz. F. Emlékírata.
[2] Emlékírata i. h. 230. l.
[3] E. O. Gy. E. VI. 80. l. Szepsi Laczkó III. 139. l. Segesvári IV. 181. (Mikónál).
[4] Naplójegyzeteit valószínűleg folytatta továbbra is.
[5] Török Magyarkori Áll. Okmánytár. I—II. k.
[6] 1632, 1633, 1635—37, 1639 évekről.
[7] E. O. Gy. E. IX., X. köt.
[8] Egyedül Dr. Lukinics I. értékesítette Bethlen I. támadásával kapcsolatos politikai tört. vonatkozásukat!
[9] Ugyanott. 481, 495 l.

Gusztáv Adolf követe, Strassburg, mellett ő van Konstantinápolyban. Nem sokat bizik benne, kiérzik minden szavából. Igyekszik sarokba szorítani a ravasz politikust. De az kitér előle. Szemébe vágja: „*a követek reménységénél egyebet nem adhatnak uruk képében*“.[1]

Juszuf aga, Székely Mózes titkos ágense 1635. árulásáról Tholdalagi leveleiből alkothatunk legtisztább képet magunknak.[2] Bisterfeld csalfaságára kézzelfogható bizonyítékokat szolgáltat.[3] A Lupul vajda elleni hadjárat topografiájára, részleteire Kemény önéletirásához két levele nélkülözhetetlen adalék.[4] Bethlen István támadásának hazai részleteit jól ösmerjük.[5] Tholdalagi nem tett egyebet, mint a török fővárosból kisérte éber figyelemmel ez eseményt. De mégis van egy érdeme; utána sejthetjük leginkább, milyen hatást tett e felkelés a szultán környezetére. Figyelemreméltó azért is, mert e hatás alatt irta Rákóczynak, hogy „*a Bethlen István alávitetését kevés szóval végbevihetnénk*“. Nagyon érdekes az a hite, Bethlennek buknia kell, mert nem áll törvényes alapon.[6] Az ifju Székely Mózes dolgáról gyakran emlékezik.[7] Sokat sürgeti török földről való kibocsátását. Hivja vissza a fejedelem hűségére. De a porta nagyon lassan érti meg kérését.

Követjelentéseinek lépten-nyomon világtörténeti vonatkozásai vannak. Erdélynek nagy érdekében állott ismerni a porta terveit, hadviseléseit, azok eredményét. Igy foglalkozik Tholdalagi a török-perzsa hadjáratokkal,[8] Babilon visszavételének kérdésével,[9] a római császár követeivel,[10] moldvai, havasalföldi vajdák, angol, spanyol királyok dolgaival,[11] lengyel ügyekkel,[12] stb.

De legtartalmasabbak török történeti feljegyzései. Intim kulissza titkokat árul el a porta környezetének szövevényes világából, pasák, bégek feje hullásának elfogadható okát adja.[13] Megismertet bennünket a török udvar hangadó embereivel, kémeivel. A magyar dolgok iránt rokonszenvvel viseltető török barátaival. Egyszer-egyszer közli az összes divánülő vezérek névsorát.[14] Az

---

1 Szilágyi i. m. 10 l.
2 Beke-Barabás i. m. 149 l. Szilágyi i. m. 262 l.
3 Beke-Barabás i. m. 470—481 l.
4 Beke-Barabás i. m. 348 l. Szilágyi i. m. 493 l.
5 Századok. 1910. jan. Dr. Lukinics Imre után legjobban.
6 Beke-Barabás i. m. 306 l.
7 Beke-Barabás i. m. 472—73 stb. l. Zólyomiról is. Szilágyi i. m. 488 l.
8 Szilágyi i. m. 592 l.
9 Beke-Barabás i. m. 491 l.
10 Ugyanott. 478 l.
11 Ugyanott. 482 l.
12 Szilágyi i. m. 425 l.
13 Beke-Barabás i. m. 6 l.
14 Ugyanott. 9 l.

erdélyi követek XVII. századi életének hű tolmácsolója. Szomorúan látja be, hogy életük egy percre sem állandó. Pár napi adókésés,[1] egy megvesztegetett pasa ellenséges besugása elegendő arra, hogy Damokles kard függjön fejük felett, hogy ólálkodó csauszok vegyék körül felsőbb parancsra az erdélyi házat. De mindig előtte van a biztató megnyugvás: „jobb egy embernek elveszni, sem hogy egy országnak elpusztulni".[2]

Kihallgatásokról, dívánülésekről jelentései részletes referádák. Meglepi a nagy fény, melyek között utóbbiak lefolynak. Jóleső érzés fogja el, mikor leírhatja, hogy „az anglus követ után mindjárt őket kaftányozták meg s vitték a szultán elé, míg ezalatt a „bobroniki" két követ s a konstantinápolyi patriárcha künn várakoztak. A német pedig visszavonult, mert nem akart az anglusnak alája űlni."[3]

Találóan jellemzi a törökök pénzsóvárságát. Életében csak egyszer beszéltek vele előbb, mint a pénzével! Részletesen beszéli el az ajándékok kiosztásával járó formaságokat, hazajövetelkor búcsúlátogatásokat. Festi a portai követek örömét hosszasan várt adó megérkeztekor, mert ez rendesen nagy gondot vesz le fejükről. Van is vígság ilyenkor. Lantosok és egyébb muzsikások[4] kísérete mellett viszik be a városba.

Tholdalagi Mihály naplóinak, emlékiratának, követjelentéseinek stylusa közepes a tizenhetedik századi viszonyokhoz képest. Nincs azoknak szorosabb értelemben vett szépirdalmi becsük, mint Salamon Ferencz gondolta.[5] De folyékony, változatos, tömör magyar próza, el kell ismernünk. Kerüli a szokásos latin kifejezések halmazát. Ügyel a nevek pontos kiírására, bár itt-ott magyarosan ferdít.[6] Hosszú, unalmas körmondatait sok helyen csattanós pár sor váltja fel.[7] Régiességeket ritkán őriz meg.[8]

---

[1] Ugyanott. 342 l.
[2] Szilágyi i. m. 11 l.
[3] Szilágyi i. m. 599 l.
[4] Szilágyi i. m. 481 l.
[5] Két magyar diplomata. XXX.
[6] Emlékirata Mikónál I. 288 l. Monczfeld, Czuczova, Oroszcsik. stb.
[7] Beke Barabás i. m. 497.
[8] Ugyanott. 498 l. „Kompolnácska" ; régi mérleg Háromszéken.

TARTALOM

Lap

I. Tholdalagi Mihály kora, származása. A Tholdalagi családtörténet nehéz kérdései --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 3
II. Tholdalagi Mihály gyermekkora, ifjusága, családi élete, férfikora, halála --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 10
III. Tholdalagi Mihály birtokviszonyai --- --- --- --- --- --- --- --- 17
IV. Tholdalagi Mihály történeti szereplése Bethlen Gábor és I. Rákóczy György alatt --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 19
V. Tholdalagi, mint emlékiró. Munkásságának történetirodalmi értéke --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 49

HIBA-IGAZITÁSOK.

5. lap 21-ik sorban Mikesi helyett olvasd *Miskei.*
6. lap 1-ső sorban Morácson helyett olvasd *Moroczon.*
10. lap 22-ik sorban etájban helyett olvasd *e tájban.*
11. lap 37-ik sorban Tholdalaghi helyett olvasd *Tholdalagi.**
29. lap 2—4-ik jegyz. sorban Emlékírat helyett olvasd *Emlékírata.*
32. lap 32-ik sorban Reczep helyett olvasd *Recsep.*
34. lap 19-ik sorban eközben helyett olvasd *e közben.*
45. lap 31-ik sorban bemennetek helyett olvasd *bemenetek.*

---

* Tholdalagi Mihály a nevét két „h“ és „y“-al irta. Az egész munkán átvonuló sajtóhiba, hogy nem igy találja benne az olvasó.